

Carregades de raons

**Document crític amb la
Modificació del Pla General
Metropolità en l'àmbit de
l'Av. Hospital Militar - Farigola**

Fotografia de portada
Disseny gràfic

Jorge Ortiz
Júlia valldolix i la Comissió d'Urbanisme de l'Assemblea de Vallcarca

Escrit i publicat

Comissió d'Urbanisme de l'Assemblea de Vallcarca
Col·lecció d'Arquitectes Volta
Arxiu Observatori Actiu de Vallcarca

**Assemblea
de Vallcarca**

—

Carregades de raons

Document crític amb la
Modificació del Pla General
Metropolità en l'àmbit de
l'Av. Hospital Militar - Farigola

Índex

—

Carregades de raons

—	Preàmbul	1
—	Model de ciutat, model Barcelona i model Vallcarca	4
—	L'arquitectura vernàculal, patrimoni cultural	9
—	Obsolescència mediambiental de la MPGM vigent	11
—	Problemàtiques socials derivades del procés urbanístic	16
—	Organització de les reivindicacions veïnals	24
—	Conclusions	26
—	Publicacions relacionades	27

Annexos

—	Annex I: Plànols anàlisi estat actual del barri de Vallcarca	30
—	Annex II: Criteris per un Pla Popular a Vallcarca	34
—	Annex III: Proposta de desenvolupament urbanístic socioeconòmic, cultural i comunitari a Vallcarca	38
—	Annex IV: Manifest	45

Preàmbul

Volem compartir la nostra preocupació per la més que probable desaparició de les poques edificacions que encara conformen el nucli antic de Vallcarca, i el caràcter densificador i aliè que pot prendre la nova urbanització. Per això el present document pretén dotar d'arguments a la lectora per a poder valorar la necessitat o no de derogar la *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de l'Avinguda Hospital Militar - Farigola de 2002*.

El barri de Vallcarca, especialment els voltants del carrer Farigola han patit les conseqüències devastadores de l'aprovació l'any 2002 de la Modificació del Pla General Metropolità de Barcelona. Aquest pla, preveu l'enderroc de la pràctica totalitat del casc antic del barri, a la vegada que modificacions al traçat dels carrers (c. Argentera), nous vials, noves alineacions als carrers, la construcció d'una rambla entre Av. de Vallcarca i c. Bolívar, i la densificació de l'edificació amb alçades fins ara inèdites al barri.

L'afectació de 2002, no venia de nou ja que des del PGM de 1976 Vallcarca percebia un futur incert degut a l'afectació pel projecte de La via "O" (una ronda que comunicava Gràcia amb Collserola que finalment fou desestimada). Tanmateix, és arran de l'aprovació definitiva de la MPGM el 21 de maig de 2002¹, que s'han intensificat els conflictes derivats com les expropiacions i compres, abandó i enderroc.

Durant la fase de l'enderroc (encara no completat, sortosament), la major part dels comerços i tallers (teixit social i econòmic) que conformaven la geografia viva del barri han desaparegut, forçant, doncs a les habitants² a abandonar-lo, transformant el casc antic de Vallcarca en un indret inhòspit.

Allà on hi hagueren habitatges, tallers i comerç ara hi ha solars buits, brutícia i runa. Les façanes de les cases, mostren evidències del pas del temps, de la degradació, s'hi llegeix "l'afectació" que impedeix realitzar-hi obres de millora. Acompanyant la ràpida destrucció, la decadència dels edificis resistents impregnen el barri d'una terrible melancolia.

El veïnat, però, no s'ha rendit davant la tristor, i així desenes d'associacions i entitats treballen per a millorar el barri, per entendre el territori i modificar els processos de degradació. Durant els darrers anys els buits s'han omplert de camps de futbol, places, horts... així creant noves identitats, transformant l'imaginari i ensenyant que encara és possible que les veïnes siguin l'agent transformador del propi entorn.

És per això que us convidem a llegir amb detriment cada dada d'aquest procés especulatiu urbanístic, a reflexionar-hi i a participar de la nostra reivindicació, que és també la vostra, com habitants crítiques, propositives i creadores. Creiem fermament que no existeix una forma adequada de generar espais si no és des de la participació de la ciutadania, des de la implicació activa de cada una de les persones en els seus projectes de futur. Des d'aquí exigim la paralització del MPGM 2002, ja que és totalment aliè a la realitat del conjunt social i ambiental que l'habita. Exigim la redacció del Pla Popular de Vallcarca, participatiu, actiu, sostenible i ecològic, i socialment exigim valentia a l'administració, la mateixa que les veïnes de Vallcarca desprenen cada dia.

1 L'Ajuntament de Barcelona estava encapçalat per l'Alcalde Joan Clos i Matheu del partit dels Socialistes de Catalunya, que governava en coalició amb Esquerra Republicana de Catalunya i Iniciativa per Catalunya els Verds (avui dia dins de la coalició Barcelona en Comú)

2 *Habitar*: és la interacció humana desplegada en el espai que envolta al cos pel qual s'organitza, ocupa i colonitza en funció de les necessitats.

Històric sobre el plantejament urbanístic a Vallcarca

1967

Plan de ordenación de les Cerros de la Montaña del Carmelo,
Turó de la Rubira y Montaña Pelada y sus zonas adyacentes.

1976

Pla General Metropolità de Barcelona

2002

Modificació del Pla General Metropolità
en l'àmbit de l'avinguda de l'Hospital Militar - Farigola

2008

Pla de Millora Urbana per l'ajust del viari i l'ordenació
entre el viaducte de Vallcarca, l'Avinguda de Vallcarca
i el carrer de Gustavo Adolfo Béquér

2013

Procés de participació veïnal i comunitària per a la transformació del barri de Vallcarca
*Participació de la Unió Internacional d'Arquitectes, Arquitectes Sense Fronteres,
l'Assemblea popular de Vallcarca i els veïns i veïnes*

2014

Jornades participatives de Vallcarca: El barri que volem
*Participació de la Unió Internacional d'Arquitectes, Arquitectes Sense Fronteres,
l'Ajuntament de Barcelona i els veïns i veïnes de Vallcarca*

2015

Taules de concertació entre veïnes de les diverses
entitats del barri i l'Ajuntament de Barcelona
Tant amb l'Alcalde Xavier Trias de Convergència Democràtica de Catalunya,

Model de ciutat: model Barcelona i model Vallcarca

Al “Model Barcelona”, una de les característiques principals seria la famosa col·laboració públic-privada impulsada des de les instàncies municipals. Presentada com una forma moderna i actualitzada d'intervenció municipal sobre la ciutat. En realitat aquesta col·laboració amaga l'externalització i privatització de les polítiques de l'Ajuntament sota el mantra del neoliberalisme. Però no només això, sinó que en si mateixes són la demostració pràctica que tot intent de diferenciar o classificar l'urbanisme de Barcelona en etapes no es correspon amb la realitat. No només polítics, sinó que empreses com ara Foment de Construccions i Contractes (FCC), Obrascón, Huarte i Laín (*OHL) i Núñez i Navarro, entre d'altres, ja col·laboraven fa 50 anys en el disseny de la ciutat a través de la vinculació de part del seu equip tècnic, així com dels membres dels Consells d'Administració, amb la política municipal d'aquell llavors.

En ple segle XXI, aquestes mateixes empreses continuen fent-se amb la majoria dels contractes d'obra que s'executen a Barcelona, constituint una autèntica dinastia local. Just al costat contrari, les classes socials més baixes segueixen jugant un paper de comparsa en el repartiment del pastís urbà. L'absència de formes i canals de participació autèntics, d'apoderament popular en definitiva, els situa just en el mateix lloc que fa cinc dècades. És així que molts dels actuals processos de reconfiguració urbanística de la ciutat, com la gentrificació, incideixen en el desplaçament i desposseïció d'aquests grups socials més febles.

La nova estratègia urbanística proposada pel PGM pretenia ordenar les àrees més rendibles de la ciutat, això és, les seves zones urbanes centrals, deixant sistemàticament desatesos els processos de creixement suburbà i les necessitats reals dels seus barris perifèrics. En definitiva, tal com assenyalava immillorablement Francisco Monclús (1998: 91),

[...] el planeamiento del área barcelonesa se rige por diferentes Planes y proyectos de muy distinto alcance y características, aunque el único documento clave de ámbito “metropolitano” es el llamado “Plan General Metropolitano”, aprobado en 1976, y que se puede inscribir en un nuevo ciclo de [...] planes que surgen como resultado de la combinación de los efectos de la crisis económica de los años 70 con la crisis política y el consiguiente protagonismo del movimiento reivindicativo ciudadano, y que en la jerga urbanística reciente se han llamado “planes [de] acupuntura” como forma de enfatizar su carácter de intervención “quirúrgica” para mejorar determinadas condiciones urbanas gravemente deterioradas en los años anteriores de crecimiento explosivo. En ellos persiste la obsesión por controlar los procesos densificadores que se daban en el periodo anterior mediante estrategias de zonificación tradicionales [...] mientras que la preocupación por los fenómenos de crecimiento y ocupación de nuevo suelo periférico pasa a un segundo plano.

A través dels propòsits recollits pel PGM de 1976, la ciutat va inaugurar una renovada experimentació arquitectònica basada en el paper protagonista de l'“espai públic”, cosa que es va veure plasmada en la “lògica urbanística del projecte olímpic” mitjançant la realització de centenars de noves “places dures”, “parc urbans” i “rondes verdes” (Acebillo, 1993). És precisament dins d'aquesta eufòria col·lectiva (Miret, 1991) que han d'entendre's els profunds canvis socials, polítics, econòmics i urbanístics, que es van donar en les dècades successives en tota l'àrea metropolitana de Barcelona.

Les idees suposadament progressistes de Bohigas (1896: 23) posaven l'accent en la urgència de planificar un

gran procés de requalificació per “equilibrar els usos de l’espai urbà de manera equitativa”. Per a això, “l’arquitecte que va pensar Barcelona” (Peraza, 2009) pretenia no només “rehabilitar” les zones centrals de la ciutat, sinó “habilitar i dotar d’identitat” les seves àrees periurbanes. En paraules del propi Bohigas (Ibíd.), aquest doble objectiu es resumia en la necessitat “d’higienitzar” el centre” i “monumentalitzar la perifèria”, un propòsit que evocava alarmantment els excessos urbanístics de l’era porciolista.

Va ser així que, especialment durant la dècada dels ’80, es van dur a terme nombrosos projectes de reforma a escala barrial denominats “actuacions d’acupuntura urbana” (Acebillo, 1999: 230). Curiosament, segons el propi Bohigas (1986: 47), aquestes actuacions no eren sinó “una aproximació didàctica i pamfletària per exposar els criteris generals de rehabilitació i reconstrucció de Barcelona”. No obstant això, tant la “monumentalització” dels barris allunyats del centre urbà, com la “higienització” del cor de la ciutat, van acabar dogmàticament per constituir els nous objectius urbanístics de la transformació olímpica.

De fet, serà el sociòleg i urbanista Jordi Borja (1995: 63) qui, recuperant les teoritzacions de Bohigas, es convertiria en un dels màxims ideòlegs i difusors del que va venir a dir-se “modelo Barcelona”³:

Se trataba en suma no solamente de equiparar y aminorar los déficits urbanísticos acumulados, sino también de dotar de referentes significativos a los barrios periféricos que crónicamente estaban faltos de ellos. Por otro lado, se trataba de actuar también en el centro de la ciudad, donde la mayor presencia monumental e histórica no evitaba situaciones de degradación en una parte significativa del tejido edificado.

En aquesta mateixa direcció, les directrius d’actuació del model Barcelona constituïrien una nova disciplina urbanística i arquitectònica que buscava transcendir el seu propi objecte d’anàlisi i aplicació amb l’objectiu d’arribar a tots els àmbits que conformen la vida social. El somni democràtic d’una “ciutat oberta”, plural, consensuada i participativa havia quedat frustrat ja a mitjans dels ’80 (Moreno y Vázquez Montalbán, 1991: 111-126), quan el simple anunci del projecte olímpic va implicar un canvi d’escala significatiu en les prioritats urbanístiques d’una Barcelona projectada a un nivell cada vegada més global (García Ramón i Albet, 2000) i que anhelava afirmar-se com “la millor botiga del món” (Etxezarreta, Recio i Viladomiu, 1997).

El nou “urbanisme democràtic” ja no aspirava a la simple transformació física de la ciutat, sinó a promoure la resolució o edulcoració dels conflictes socioeconòmics mitjançant la intervenció directa o indirecta al seu espai urbà com no podia ser d’una altra manera en aquesta immensa partida d’escacs en la qual s’estava convertint la política municipal urbanística. Com assenyalava amb lucidesa l’escriptor Manuel Vázquez Montalbán (1996: 10),

[...] Los movimientos vecinales estaban contribuyendo a forzar el ritmo de la Historia, a forzar el ritmo de la Transición. La vitalidad de aquellas luchas democráticas movidas por la sociedad civil, todavía evidentemente amparadas y a veces articuladas por formaciones políticas clandestinas, suscitó la esperanza que una vez llegada la democracia, estos movimientos sociales contribuirían a darle un carácter de democracia plenamente participativa. No fue así, en parte por las reglas del juego impuestas por la transición, en parte por la cobardía de las formaciones políticas de izquierda que temieron las bases desestabilizadoras de los movimientos sociales y muy preferentemente las de los vecinos.

Dit d’una altra manera, la nova forma d’intervenir en les polítiques socials i urbanes de Barcelona va acabar generant autèntics “mites ciutadans” i configurant un nou imaginari col·lectiu (Capel, 2010), on les condici-

3 El terme “modelo Barcelona” va aparèixer per primera vegada en un article de Le Monde publicat al 1996, on el periodista i crític d’arquitectura Frédéric Edelmann enaltia el paper del “domini” artístic, arquitectònic i urbanístic de la capital catalana (cf. Edelmann, 1996).

ons d'opressió social, política, econòmica i cultural, a les quals havia estat sotmesa gran part de la ciutadania durant la dictadura franquista, van quedar estretament i únicament vinculades a l'època predemocràtica. Com assenyalava justament el filòsof Santiago López Petit (2007),

[...] el modelo Barcelona fue construido mediante la expropiación y capitalización de la fuerza colectiva de las luchas antifranquistas, mediante la canalización de un derecho a la ciudad reivindicado en la calle. El modelo Barcelona, en fin, es hijo de la transición política postfranquista, y por eso encierra todas sus contradicciones. La única ambigüedad que no existió nunca fue que la modernización de la ciudad tenía que ser una modernización al servicio de los intereses del capital. Lo que para nada quiere decir que no tuviese apoyo popular. Los Juegos Olímpicos del 92 constituyen como es bien conocido el momento en el que la separación entre las instituciones y la gente es menor.

Ara bé, arran d'aquestes argumentacions podria dir-se que la intervenció a l'espai públic per a la generació d'"espais de qualitat" no només es va convertir en un dels trets definitoris i ideològics del "model Barcelona", sinó que vindria a caracteritzar la manera de "fer ciutat" a Barcelona des que Narcís Serra prengué possessió de l'alcaldia en 1979 i fins a l'actualitat.

No és casual que diferents autors hagin insistit a denunciar l'infel·lç llegat que aquest model urbanístic hauria deixat a Barcelona després de l'ampli procés de "transformació" del seu litoral i les seves perifèries urbanes. De fet, si bé abans de les olimpíades existia certa "confiança" —o potser innocència, diríem— en la col·laboració entre l'administració pública i les empreses privades, finalment l'administració va acabar cedint la direcció de la política urbanística a les empreses (Capel, 2006). Aquestes, enriquides pel desenvolupisme franquista i assentades durant la Transició (Salellas i Vilar, 2015), van guiar el procés de transformació olímpica de la ciutat fent patent el que Harvey (1989) descrivia encertadament com el "gir empresarial" de les polítiques de governança urbana; un gir caracteritzat per l'aliança entre el sector públic i el privat darrere del creixement de les ciutats.

Analitzat pels geògrafs David Harvey i Neil Smith (2005), en el cas de Barcelona aquest fenomen va generar una creixent privatització de l'espai, una especulació immobiliària sense precedents i un procés de "gentrificació centrífuga" molt accelerat. Molt ràpid aquestes dinàmiques van arribar fins als límits septentrionals de la ciutat, on la metamorfosi urbanística impulsada pels Jocs Olímpics havia experimentat el seu màxim moment d'inflexió amb la realització del tram de la Ronda Litoral que va des del barri de la Mina, a Sant Adrià de Besòs, fins al municipi de Montcada i Reixac (Marín, 2004 i 2013). El seu impacte sobre el territori va ser tan sobtat i directe, com a radical i irreversible. Amb l'obertura d'aquesta via ràpida, es va registrar un increment molt considerable de l'accessibilitat metropolitana, la qual cosa beneficiava en particular les inversions privades relacionades amb el sector terciari, el turisme i els grans esdeveniments d'oci (Muñoz, 2011).

Efectivament, amb l'entrada al segle XXI, el model Barcelona no només es consolidava en les polítiques institucionals i centralistes de la ciutat comtal com un "bon exemple" de principis arquitectònics i pràctiques urbanístiques a seguir, sinó sobretot com un model cultural, que establia costums, conductes, desitjos i necessitats col·lectives mitjançant l' "evacuació del conflicte" i la "neutralització del polític" (Espai en Blanc, 2004: 32-60) sota el mantra d'una "participació ciutadana" garantida per un suposat urbanisme democràtic, cívic i progressista.

D'altra banda, tal com assenyalava Gaspar Maça (2005b), la utilització instrumental de dit referent hauria provocat una tensió cada vegada major entre el popular i l'institucional, fins a generar "una història urbana de participació sense conflicte":

Barcelona ha utilizado la participación ciudadana como una parte de lo que se conoce como "modelo Barcelona". A través de esta estrategia la participación ha sido convertida poco a poco en un eslogan para la proyección interna y también internacional de

la ciudad. Participación y representación oficial son muy difundidas a lo largo de los noventa con muchísimos informes/imágenes de la misma, con eslóganes popularizados a través de la repetición y la insistencia: “la ciutat és la gent”, “el primer, la gent”, “Barcelona bé” patrocinados por el propio alcalde Maragall y continuado por su sucesor Joan Clos. Pregunta: ¿quiénes son la gente?, ¿cuántos son de verdad? La Barcelona participativa y entusiasta (discurso e imagen juntas), fue un hecho coincidente en un momento puntual- las olimpiadas- que sin embargo ha tratado de alargarse y estirarse cada día, de un siglo para el siguiente a través de una fuerza cada vez menos popular y cada vez más institucional. Ante tanta avalancha de participación, se hace necesario investigar y probar cuantos han sido o son los que han participado de verdad. [...] Tanta participación oficial e imagen y diseño de participación ha acabado tapando, la existencia o el desarrollo de discusiones sobre problemas sociales o conflictos. Lo cotidiano ha pasado así a estar tutelado en pos de las buenas maneras, de la complacencia y de la imagen. Se construye así una historia urbana de participación sin conflicto, sin problemas de clase y siempre en positivo.

Així doncs, la mercantilització d'aquest model com a “marca Barcelona”, exportable a nivell global, derivaria el seu èxit de capitalitzar i mercantilitzar la configuració socioespacial específica de les lluites urbanes (Pedraforca, 2004), així com de la “captura i metabolització dels sabers socials” (Maldo, 2004: 36).

En un món globalitzat, i Barcelona és un clar exemple d'això, les ciutats competeixen entre si per l'atracció de noves inversions i capitals (Sassen, 1999 [1991]). D'aquesta forma, és fàcil avui dia trobar adjectius que qualifiquen a aquestes com a “intel·ligents”, “resilients”, “sostenibles”, etc., epítets sobre els quals es troba el desig últim de fer-les més atractives, dotant-les de contingut i significat en un intent de convertir-les en mercaderia (Aricó, Mansilla i Stanchieri, 2015b). En aquesta dinàmica juga un paper fonamental l'urbanisme.

Com ens recordava el sociòleg francès realment és un instrument destinat al control de l'espai sota el capitalisme. La planificació urbana apareixeria així com una baula més en la cadena d'extracció de plusvàlues de les ciutats per mitjà de l'explotació de les rendes monopolístiques que aquesta genera. Deia Henri Lefebvre (1972 [1970]: 159-161), que sota una aparença tecnològica, humanista i positiva, l'urbanisme amaga que aquests processos no són neutres, sinó que generen dinàmiques d'expulsió i desplaçament d'unes classes populars, uns peons, que es troben vivint en una ciutat que no està dissenyada ni pensada per a ells.

Com hem tractat de demostrar al llarg del present text, a Barcelona aquest procés va començar fa dècades sota el Govern dictatorial del General Franco i l'alcaldia de Porcioles i s'ha vist accentuat amb l'entrada en vigor del nou paradigma econòmic mundial -el neoliberalisme- i una suposada Transició democràtica que ha portat uns Ajuntaments triats lliurement però que no semblen treballar per a la majoria dels seus veïns i veïnes.

D'aquesta manera, a la capital catalana, el PGM de l'any 1976, vigent avui dia encara que amb múltiples modificacions, ens mostra una ciutat concebuda com un veritable centre de consum i serveis, una ciutat dissenyada per a la conformació d'un teixit social mixt, dotant de gran importància a la presència de classes mitjanes i mitjanes-altes que no depenguin a l'excés dels serveis de la ciutat, en definitiva una Barcelona no pensada per a les classes populars.

Les últimes eleccions municipals, ocorregudes al maig de 2015, han portat al poder a *Barcelona en Comú*, partit que recull, encara que sigui teòrica i parcialment, reivindicacions tradicionals dels peons de la ciutat com una major participació i capacitat de decisió en els projectes que sobre ella vagin a executar-se, encara que compti amb contradiccions tan evidents com comptar en les seves files i entre els seus impulsors a algun dels ideòlegs del “Model Barcelona”.

Una aposta política que volgués establir un canvi real respecte al “desenvolupament participatiu” impulsat en

els '80 per Maragall, i heretat pels alcaldes Clos, Hereu i Trias, assignaria el lloc que els correspon en la història viva de la ciutat a totes aquelles resistències i lluites locals que durant decennis s'han oposat a les injustícies espacials produïdes pel frenesí especulatiu. Lluites i resistències, no oblidem, silenciades per un sistema fonamentat sobre eslògans de façana i que encara avui dia és percebut en nombrosos processos de transformació urbanística en curs. Òbviament, el rescat històric dels peons comportaria l'obligació moral d'assumir posicionaments fermament crítics respecte a un sistema de desenvolupament urbanístic submís a la producció d'una ciutat posada a la venda que ha oblidat i/o desplaçat a les classes populars, així com a les seves necessitats reals amb la fi última de crear escenaris favorables a l'atracció de capitals locals i internacionals.

Com etnògrafs de l'urbà advertim cada dia més la urgència de mirar després de la cortina de fum de la participació com a element constitutiu del "Model Barcelona". És necessari també ressaltar la potencialitat d'aquelles expressions i formes d'organització col·lectives elaborades en resposta als atacs especulatius de l'urbanisme neoliberal i que han estat sistemàticament obviades per les dinasties de poder. Reconèixer l'herència històrica del "Model Barcelona", qüestionar políticament els seus fonaments teòrics i conceptuals i, sobretot, frenar les seves aspiracions i aplicacions urbanístiques, podria representar un important avanç per protegir la permanència en la vida urbana de les classes populars i restituir, de facto, Barcelona a la seva gent.

De com finalitzi un procés àdhuc en marxa, de si finalment Barcelona executarà un autèntic escac a les seves classes populars o si, en canvi, els retornarà la seva dignitat històrica usurpada, dependrà de la capacitat de construir una altra ciutat, una ciutat que ja està aquí i que, esperem, no s'anirà.

La arquitectura vernàcula, patrimoni cultural

Síntesis de paisaje cultural y patrimonio inmaterial, la arquitectura tradicional ha conformado los escenarios de nuestra historia. Su enorme diversidad, su deslumbrante belleza y su perfecta inserción en el medio, la caracterizan como uno de los géneros patrimoniales más ricos y más variados. Su importancia es enorme como expresión de la colectividad, como reflejo de las condiciones naturales y como soporte del patrimonio inmaterial.”

Alfonso Muñoz Cosme, Director, Revista Patrimonio Cultural de España nº8 – ‘14

Al llarg de la història hem teixit un paisatge cultural, teló de fons sobre el qual desenvolupem el nostre dia a dia. Aquests elements arquitectònics que el conformen són herència del pas de generacions per aquest lloc, són testimonis de la memòria col·lectiva. Qualsevol intervenció material sobre els mateixos implica, de manera inherent, la modificació d'aspectes intangibles en ocasions difícils d'identificar, però bàsics per a la comprensió del recorregut comú dels pobles. Intervenir sobre el construït pot alterar la petjada social; demolir per construir, significa arrossegar a l'oblit les relacions entre entorn i comunitat.

Són molts els adjectius utilitzats per definir aquest tipus de construccions: *vernacular, tradicional, rural, popular... carregats de pejoratiu, valoració negativa i en ocasions fins i tot cert complex d'inferioritat respecte a les arquitectures denominades “cultes”. Aquestes apreciacions tendeixen a ser assumides de manera conscient o inconscient, impulsades pels organismes de poder i la ideologia imperant del lloc i època concrets.

Res a veure amb això. La realitat de l'arquitectura vernacular és que es tracta del resultat d'un procés històric dinàmic, en constant canvi, ja que es construeix en passat, present i futur; per la capacitat creativa de les persones, que en col·laboració unes amb unes altres, responen a les seves necessitats socials, econòmiques i culturals, fent-se partícips del procés, apoderant-se del mateix i sentint-se part activa i responsable dels espais vius que generen; fent ús del coneixement adquirit sobre l'emplaçament que ocupen i la instrumentalització a la qual es té accés, conformant formes i sinergies que van definint les característiques de l'entorn habitat.

En conseqüència ens trobem davant uns elements arquitectònics i urbans totalment integrats en el lloc que ocupen i la realitat de les seves poblacions. La preservació dels mateixos mai passarà per la seva monumentalització com a objectes u obres d'art aïllades, ja que no s'entenen fora del seu conjunt global, de la mateixa manera que les persones fora dels col·lectius socials. Així doncs, per a comprendre la importància o rellevància de l'arquitectura tradicional cal analitzar l'entorn geogràfic, natural i cultural on aquesta neix. Entendre el perquè, i valorar les lògiques creadores més enllà del propi objecte construït.

Vallcarca pren el nom original de *Vall carcara* que significa “encaixonat”, (la vall i la carcassa). És doncs un barri encaixonat a la Vall entre el Putxet i el Coll que recull les aigües provinents de Collserola. Des de la seva fundació a finals del segle XIX, la presència d'escorrenties (riures i torrents), fonts naturals i mines varen definir la seva peculiar arquitectura i forma urbana.

Així, els primers assentaments urbans, se situaren al voltant del Torrent de Farigola (c. Farigola) i més endavant seguint el traçat de la Riera de Vallcarca (Av. Vallcarca), aprofitant la riquesa de les terres fertilitzades per l'aigua per a instal·lar-hi els seus horts i jardins. És habitual que les edificacions històriques donin l'esquena a aquests carrers, situant-hi allí les façanes posteriors i patis o terrasses, teixint el paisatge cultural associat al barri. L'afectació més irreversible, es dona en el parcel·lari, canviant de forma i inclús modificant o eliminant els traçats històrics dels carrers (és el cas del c. Argentera). Les parcel·les responen a les tipologies tradicionals, estretes

i llargues, que generen gran riquesa de façanes, diferents alçades, alineacions, textures i colors que configuren el paisatge vallcarquí, i l'han fet des de fa més d'un segle. La nova distribució de la propietat plantejada per l'MPGM 2002, significa la desaparició de la trama configuradora de l'espai, que ha sostingut una densitat de barri que d'una altra manera no seria possible degut a la pròpia ordenació urbana, l'amplada dels carrers, els espais de trobada, la infraestructura, etc.

L'enderroc d'aquests edificis constitueix doncs l'oblit d'allò que va diferenciar i identificar el barri des del mateix moment del seu naixement. Si bé és cert que les circumstàncies han canviat i l'entorn s'ha modificat enormement, encara podem llegir a través dels arbres i els jardins de les edificacions el que foren els horts, i podem prendre consciència del que fou la Riera. El propi teixit associatiu del barri ens recorda, també constantment que aquests espais segueixen vius a la memòria mitjançant la reivindicació de solars permeables i la creació d'hortos urbans.

No serà així, però després de l'enderroc de les construccions que són entre c. Bolívar i Av. Vallcarca que proposa la MPGM 2002, amb l'excusa de la urbanització d'una Rambla, sota el pretext d'un "eix verd" que amagarà els vestigis de l'arquitectura tradicional i de l'enorme intel·ligència d'aquesta en l'esforç d'adaptació al medi. Dins de la línia de protecció del patrimoni, la història i la identitat del lloc aquesta actuació no sembla coherent; un cas similar succeeix al carrer Farigola on es pretén construir fins 4 plantes amb el pla de façana arran de vorera. Tan mateix la perpetuació d'elements singulars, com ha estat el cas dels "Arabescos" (c. Gomis amb Av. Vallcarca) en un esforç de monumentalització, sovint esdevenen en un ridícul gairebé insultant, ja que el valor d'aquesta arquitectura, com ja s'ha explicat, roman en el conjunt.

Però no només els elements de l'arquitectura tradicional més popular han estat víctimes del temps i l'oblit deliberat, també fonts naturals com la Font Nina (sota el viaducte de Vallcarca) d'on aflorava "aigua amb propietats curatives" han desaparegut completament. I la recent destrucció dels pous de plaça Farigola no vaticina un futur esperançador.

-¡Pero fíjese, si esto es lo nuestro! -dijo Picasso- Si estos pinos, estos montes, este mar lejano, este verde y este azul, son Vallcarca. Vallcarca de Barcelona. ¡Nuestra juventud!

Rafael Moragas al llibre "Medio siglo de via íntima de Barcelona".

Així, després de viure l'alienació dels processos urbanístics duts a terme a les nostres ciutats, de les quals ja és impossible sentir-se part; exigim el cessament d'enderrocaments de les petjades que sobreviuen als nostres barris i són reflex de la identitat de cadascuna de nosaltres, així com la reconstrucció participativa de l'entorn afí perquè aquestes funcionin adaptant-ho al moment i situació del temps present.

"Es verdad que nos conducía una cierta necesidad de comprobar que Vallcarca existía y era real. Y que lo era como el poema lo decía: con sus verjas azules, sus lacerias, sus ventanas desconchadas, con sus casas palpitantes y las águilas semidestruidas. Que la casa de Arnold Schönberg estaba ahí irradiando su presencia y su misterio. Pero la transfiguración del barrio se trasluce en las fotos....que son también testimonio de la existencia de un barrio ahora ya quizás en vías de extinción"

V.C. Maig de 2008 del llibre Cirlot en Vallcarca

Obsolescència mediambiental de la MPGM 2002

El món es troba avui immers en una crisi ecològica d'abast mundial. L'Escalfament global, conseqüència del metabolisme social de les societats industrials posa en greu risc la supervivència planetària. No és, però l'escalfament global l'únic problema, també l'exhauriment dels recursos, la contaminació atmosfèrica i la contaminació de les aigües són conseqüències de la desatenció al medi ambient. És per tant una premissa bàsica en qualsevol planejament urbanístic, que aquest potencii una mobilitat sostenible, una producció d'energia neta, i prevegi una regeneració dels recursos i tancament de cicles locals. Entenem que el MPGM (Modificació del Pla General Metropolità) de 2002 no està alineat amb aquests objectius.

El cinquè Informe d'Avaluació de l'IPCC⁴ (Intergovernmental Panel on Climate Change) en 2014, marc de referència de la darrera Conferència Anual de les Parts de la UNFCCC, la coneguda com a COP21⁵ a París especifica al Resum per a Responsabilitats Polítiques del Grup I:

El calentamiento en el sistema climático es inequívoco y, desde la década de 1950, muchos de los cambios observados no han tenido precedentes en los últimos decenios a milenios. La atmósfera y el océano se han calentado, los volúmenes de nieve y hielo han disminuido, el nivel del mar se ha elevado y las concentraciones de gases de efecto invernadero han aumentado.

*(...) Las concentraciones de dióxido de carbono han aumentado en un 40% desde la era preindustrial debido, **en primer lugar, a las emisiones derivadas de los combustibles fósiles** y, en segundo lugar, a las emisiones netas derivadas del cambio de uso del suelo. (...)*

D'aquestes emissions antropògenes (produïdes per l'activitat humana) que segons el Resumen Para Responsabilitats Polítiques del Grup III, més de la meitat s'han produït als darrers 40 anys i es distribueixen entre els diferents sectors segons GtCO₂eq/any en els següents sectors (entre d'altres): **Transport són un 14%, l'Edificació un 6,4% i de l'Energia necessària pel funcionament d'aquests un 12%** (emissions indirectes).

Des de l'any 2008, el municipi de Barcelona és firmant del "Pacte dels Alcaldes" ⁶, pacte que suposa el compromís de la reducció del 20% de les emissions del municipi al 2020, concentrat en el "sector difós", és a dir, excloent-ne les reduccions d'emissions del sector industrial (sector inclòs segons classificació que en fa la UE) que venen regulats directament per la UE. Aquest pacte es concreta en un document "Pla d'energia, canvi climàtic i qualitat de l'aire" ⁷ i concretament a Barcelona es proposa una reducció del 23% dels gasos d'efecte hivernacle. La major part d'aquesta reducció hauria d'ésser absorbida pel sector "transport" en un 61%. En aquest document el consistori també es compromet a promocionar l'energia renovable i de proximitat i la reducció de l'ús d'energia i evidentment a tendir cap una mobilitat sostenible.

4 Consultable al web: <http://www.ipcc.ch>

5 Des del *Rio Earth Summit* en 1992, on la 'Rio Convention' va incloure l'adopció d'una Comissió marc de la ONU sobre el Canvi Climàtic, (*UN Framework on Climate Change (UNFCCC)*). Aquesta convenció ha esdevingut el marc per dirigir l'acció i establir les concentracions atmosfèriques dels gasos d'efecte hivernacle (GHGs) per evitar "els perills de la interferència antropogènica amb el sistema climàtic global". La UNFCCC que entrà en vigor el 21 de Març de 1994, és ara quasi universal composta per 195 parts (Estats).

L'objectiu principal de la Conferència anual de les Parts (COP) és revisar la implementació de la Convenció. La primera Conferència de les Parts va tenir lloc a Berlín el 1995 i reunions importants des de llavors han inclòs COP3 on es va adoptar el Protocol de Kyoto, l'COP11, on es va produir el Pla d'Acció de Mont-real, la COP15 a Copenhaguen, on no va ser lamentablement es va adonar d'un acord per a l'èxit del Protocol de Kyoto i la COP17 a Durban on es va crear el Fons Verd per al Clima.

6 Al web: <http://www.covenantofmayors.eu/>

7 Accessible a través del web: http://www.covenantofmayors.eu/about/signatories_es.html?city_id=381&seap

En aquest sentit, entenem que qualsevol modificació del PGM, i/o intervenció a la ciutat hauria d'anar lligada a aquests compromisos, i potenciar una mobilitat sostenible, un estalvi energètic als habitatges i la generació i l'ús d'energies renovables.

Sobre la qualitat de l'aire, cal avaluar la presència de diversos contaminants dissolts: els òxids nitrosos NO_x, les partícules en suspensió PM, el monòxid de carboni CO, i el diòxid de sofre SO₂. Aquests contaminants, excepte el diòxid de sofre són produïts a entre un 60 i 80% pels vehicles (cotxe), i són els responsables de **432.000** morts prematures a Europa l'any 2013⁸.

Model de mobilitat al MPGM 2002

La redacció del MPGM 2002, està en bona part motivada per “*redefinir el sistema viari establert al PGM*”⁹ en pròpies paraules:

La redacció del present document respon a la necessitat de considerar les propostes formulades el PGM en l'àmbit comprès entre la Plaça Lesseps i el Pont de Vallcarca amb especial incidència en l'estructura viària d'aquest sector de la ciutat, sobre el que incideix directament del traçat previst pel PGM com a continuació de la denominada via O.

Així doncs ens trobem davant d'una MPGM motivada bàsicament per la vitalitat. En un moment on Avinguda de Vallcarca (antiga Hospital Militar) ja constituïa l'eix viari de comunicació entre la vila de Gràcia i La Ronda de Dalt. El present pla, preveia dos nous vials. Un, comunicant Avinguda Vallcarca amb República Argentina, i l'altre entre Av. de Vallcarca i Plaça Mons. Aquest darrer vial, ja ha estat descartat en les noves versions que l'ajuntament ha presentat als veïns (sense validesa jurídica) els darrers anys.

El pla segueix desenvolupant eixamplaments de carrers, com el c. Medes, i c. Farigola, amb una clara voluntat de facilitar l'ús de l'espai públic pels vehicles. És clarament una lògica que potencia l'ús del vehicle a la ciutat enlloc de restringir-ne el pas. No es preveuen vials de prioritat invertida o peatonalitzacions tret de carrers residuals.

La lògica de connectivitat interna i a nivell ciutat d'aquest pla, oblida la mobilitat a peu, la necessitat de l'increment del transport públic, la construcció de carrils de bicicleta o la pacificació del trànsit. En cap cas està alineat als objectius de reducció d'emissions de gasos d'efecte hivernacle causants de l'**escalfament global** deguts a la mobilitat, ni contribueix a la millora de la qualitat de l'aire, que cal recordar que no és un luxe, sinó una qüestió de **salut pública**.

Energia, model energètic i eficiència

Des de l'any 1992, al Primer informe d'Avaluació de l'IPCC¹⁰ s'estableix a l'apartat 1, *Evaluación Científica*, que estaven segurs del següent:

Que existe un efecto invernadero natural que hace que la Tierra sea más cálida de lo que sería en el caso de no existir este efecto.

⁸ Segons Agència Europea de Medio Ambiente (AEMA) publicat un 2013.

⁹ Memòria de la Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de l'Avinguda Hospital Militar - Farigola (document d'aprovació provisional) accessible des del web de l'Ajuntament de Barcelona.

¹⁰ Consultable en castellà a: https://www.ipcc.ch/ipccreports/1992%20IPCC%20Supplement/IPCC_1990_and_1992_Assessments/Spanish/ipcc_90_92_assessments_far_overview_sp.pdf

Que las emisiones producidas por las actividades humanas aumentan sustancialmente las concentraciones atmosféricas de los gases que producen el efecto invernadero (...). Estos aumentos potencian el efecto invernadero, lo que producirá por término medio un calentamiento adicional de la superficie de la Tierra. (...)

Així doncs, l'any 2002, ja se sabia la necessitat d'un model energètic basat en les energies renovables, i la necessitat d'augmentar l'eficiència energètica dels habitatges i edificis. Així, les normatives municipals de l'Ajuntament de Barcelona (ús energia solar fotovoltaica i ACS), i els Codis Tècnics des de l'any 2008 van en aquesta direcció, però no són suficients. Per això és necessari que en la redacció dels MPGMs es prenguin decisions més valentes al respecte.

És coneguda la baixa eficiència energètica dels habitatges antics de la ciutat de Barcelona, aquests necessiten intervencions per a ésser adaptats a estàndards energètics tipus A o A+ per a poder reduir la demanda energètica (de retruc minvant la problemàtica de de la pobresa energètica) d'aquests. És mitjançant la rehabilitació que això és possible, aplicant polítiques que ja estan previstes per la UE a la directiva 2012/27UE de Parlament Europeu i del Consell relativa a l'Eficiència Energètica¹¹.

(...) los Estados miembros deberían crear una estrategia a largo plazo para después de 2020 destinada a movilizar inversiones en la renovación de edificios residenciales y comerciales para mejorar el rendimiento energético del parque inmobiliario. Esa estrategia debería abordar renovaciones exhaustivas y rentables que den lugar a reformas que reduzcan el consumo tanto de energía suministrada como de energía final de un edificio en un porcentaje significativo con respecto a los niveles anteriores a la renovación, dando lugar a un alto rendimiento energético. Esas renovaciones exhaustivas deberían poder llevarse a cabo por etapas.

Així doncs, la Unió Europea aposta clarament per la rehabilitació dels habitatges (concretament rehabilitació energètica) i no pas per l'enderroc i nova construcció. En aquest aspecte cal destacar que la construcció d'edificis contribueix en un 6,4% dels Gasos d'Efecte Hivernacle¹². A la mateixa directiva, a part d'instar a la millora de l'eficiència energètica dels edificis, també proposa la producció d'energia elèctrica per mitjans renovables i de proximitat per a evitar-ne les pèrdues per transport.

La MPGM 2002, preveu l'enderroc pràcticament total del nucli antic de Vallcarca (enderroc bastant avançat) i no fa esment de producció local d'energia renovable, ni preveu la rehabilitació energètica dels habitatges del barri. L'obra nova no està sotmesa a més restriccions que les del CTE Db-HR 2013, que no són suficients i s'allunya dels estàndards alemanys tipus Passive House, o A i A+, A++.

D'altra banda, els materials de construcció en el seu cicle de vida (analitzat mitjançant l'anàlisi del cicle de vida: LCA) porten associats una gran petjada de CO₂, tant des de l'extracció i transformació fins a l'eliminació o reciclatge. En aquest sentit, és molt més lògic reaprofitar estructures existents, evitant la contribució banal de gasos d'efecte hivernacle i contaminació. Allà on s'hi hagi de construir obra nova, limitar les emissions per m³ dels materials emprats i prioritzar aquells de baixa petjada de carboni (baixes emissions de CO₂), reutilitzables, reciclables i d'origen natural i de cicle tancat. Res d'això està contemplat al present pla.

11 DIRECTIVA 2012/27/UE DEL PARLAMENTO EUROPEO Y DEL CONSEJO de 25 de octubre de 2012 relativa a la eficiencia energética, por la que se modifican las Directivas 2009/125/CE y 2010/30/UE, y por la que se derogan las Directivas 2004/8/CE y 2006/32/CE

12 Segons el Cinquè Informe d'Evaluació de l'IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change)

Cicles naturals i espais verds

La Modificació del PGM de 2002, exposa la voluntat de recuperar espais verds pel barri i la ciutat. Aquesta decisió ve també recolzada pel pla del Verd i Biodiversitat¹³ de l'Ajuntament de Barcelona, en aquest pla que abasta el període 2011-2020, s'analitza el patrimoni natural de Barcelona i les línies d'acció a seguir per a millorar. Un dels punts significatius són els Corredors Verds, espais que milloren la connectivitat del verd i contribueixen a renaturalitzar la ciutat. Vallcarca es troba en un d'ells.

Vallcarca és una vall, per on antigament circulà la Riera de Vallcarca, alimentada des de Collserola per la Riera d'Andala i del Lliscalf. A més al seu pas per la zona de Farigola, el Torrent de Farigola (Torrent del Remei) se li sumava en el seu camí cap a la Riera d'en Malla i al Merdançà. Envoltat per tres turons, alguns dels quals encara conserven part d'espai naturalitzat, aquest barri es situa a la falda aprofitant les virtuts dels cursos d'aigua i les abundants mines i fonts de la zona¹⁴.

L'urbanisme i l'arquitectura popular i tradicional de l'indret s'ha caracteritzat pels horts i les eres que aprofitaven els desnivells naturals i les rieres. Aquestes espais, ara emprats com a patis i terrasses constitueixen un dels patrimonis verds més importants de la zona, petis patis provats amb vegetació centenària que ens parlen del que fou Vallcarca, ens recorden els torrents existents abans de la seva canalització i esdevenen un connector verd no "planificat". L'urbanisme que proposa la MPMG 2002, no té en compte aquest aspecte intel·ligent de la tradició, i per tant desapareix aquesta connectivitat subtil que la tradició atorgava.

Així, es proposa, en pro del verd, una Rambla. Una rambla que suposa l'enderroc de la totalitat dels edificis entre c. Bolívar i Av. Vallcarca fins a l'encreuament amb Av. República Argentina. Entre aquests edificis es troba, per exemple, l'edificació més antiga conservada al barri que data de 1790 a c. Bolívar 14¹⁵. Aquesta Rambla suscita certs dubtes i contradiccions.

En primer lloc, el desnivell entre c. Bolívar i Av. Vallcarca va en augment fins a arribar a gairebé 9m al tram final. Això obligaria a unes obres de contenció molt importants que acabarien impermeabilitzant bona part del terreny. En segon lloc, la suposada connexió acaba en un edifici. No té continuïtat, simplement s'acaba, no continua ni cap al Parc Güell, ni cap a Collserola, i de fet, comença a Plaça Lesseps, una plaça totalment pavimentada que poca o nul·la biodiversitat brinda al barri.

Finalment, cal recordar que es troba al costat de l'Av. de Vallcarca, que actualment té entre 3 i 4 carrils per a vehicles. Es tracta d'una via ràpida que connecta la Vil·la de Gràcia i la Ronda de Mig amb la Ronda de Dalt. Tenint en compte el nivell de contaminació pel trànsit continuat i el soroll dels vehicles, és poc probable que aquest petit parc d'escassos 15 metres adquireixi importància en la connectivitat biològica de la ciutat.

Tot i així, sí que podem trobar espais verds i potencials connectors a l'actual Vallcarca. Des del Bosc de Turull, un petit oasi de vegetació i bosc mediterrani a la ciutat, que connecta al Parc Güell, es pot donar continuïtat al verd aprofitant els solars buits que avui constitueixen "la Cantera" i la "Plaça Farigola", solars llargament reivindicats pel veïnat com espai públic, i així continuar per l'antic cas antic de Vallcarca (c. Argentera amb Av. Vallcarca) fins a connectar amb el sistema de parc que s'enfila pels Jardins de Mercè Rodoreda fins al Turó del Putxet¹⁶.

Els mecanismes són molts, i variats, la diversitat farà possible que la connectivitat funcioni, Potenciant els espais verds privats i permeables en les noves edificacions, places permeables i verdes, carrers peatonals amb

13 <http://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/que-fem-i-per-que/ciutat-verda-i-biodiversitat/pla-verd-i-la-biodiversitat>

14 El patrimoni Hídric de Vallcarca, treball de l'assignatura Aigua i Ciutat del Màster en Intervenció Sostenible sobre el Medi Construït 2016.

15 Extret del plànol "edificis a protegir" consultable des del web: observatorivallcarca.cat

16 Veure l'anàlisi Rafael Balanzó a la Revista Habitat y Sociedad "Barcelona, caminando hacia la resiliencia urbana en el barrio de Vallcarca" de novembre de 2015. <https://drive.google.com/file/d/0Bw36ljIKn46QR0d1MWFJV1pQMTA/view>

paviments permeables, sistemes de SUD per a recuperar les aigües pluvials i abastir els aqüífers i recuperar la connectivitat natural de l'aigua, la plantació de flora autòctona, etc.

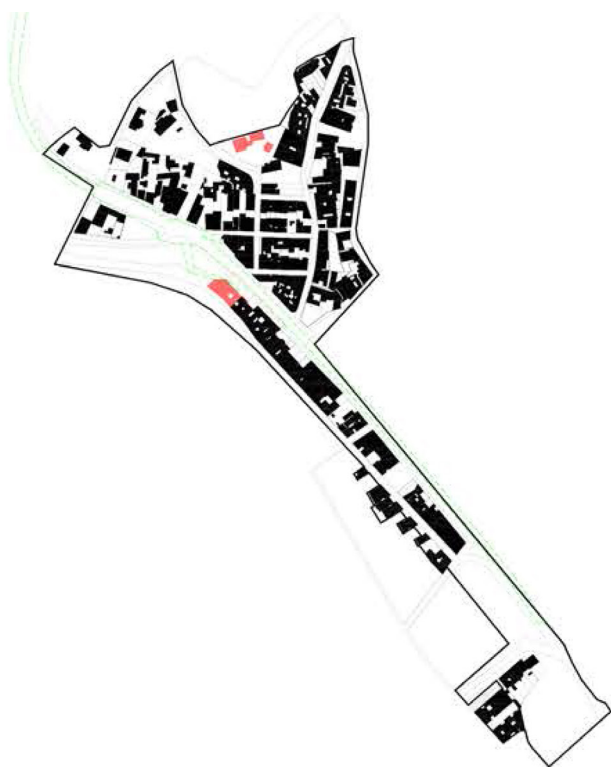
És mitjançant l'anàlisi de les potencialitats actuals l'única manera de poder aportar idees i solucions eficients i imaginatives a la renaturalització de la ciutat. Seran els petits gestos i no les obres megalòmanes de destrucció de teixits històrics les que creiem que poden resultar més intel·ligents.

Problemàtiques socials derivades del procés

L'aprovació del Pla General Metropolità (PGM) l'any 1976 declara la zona com a àrea de renovació interior. Això congela la millora quotidiana dels locals, habitatges i edificis a l'espera de la concreció del pla renovació municipal. El llarg procés de indeterminació i la falta de inversió municipal ha jugat en contra dels seus residents, però la concreció del pla de renovació ha estat l'inici del final del nucli antic de Vallcarca. Així, l'any 2002, vint-i-sis anys després del PGM, es va aprovar una modificació del mateix (MPGM) per l'àmbit de l'avinguda Hospital Militar-Farigola.

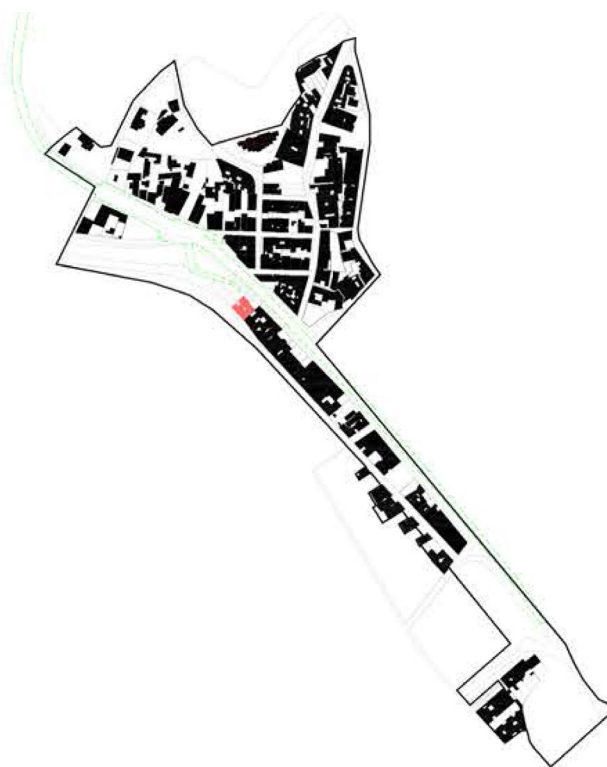
Cronologia dels enderroc del Vallcarca

Font: Exposició "Vallcarca, Urbanicidi i Reconstrucció", de l'Observatori Actiu de Vallcarca | 2015

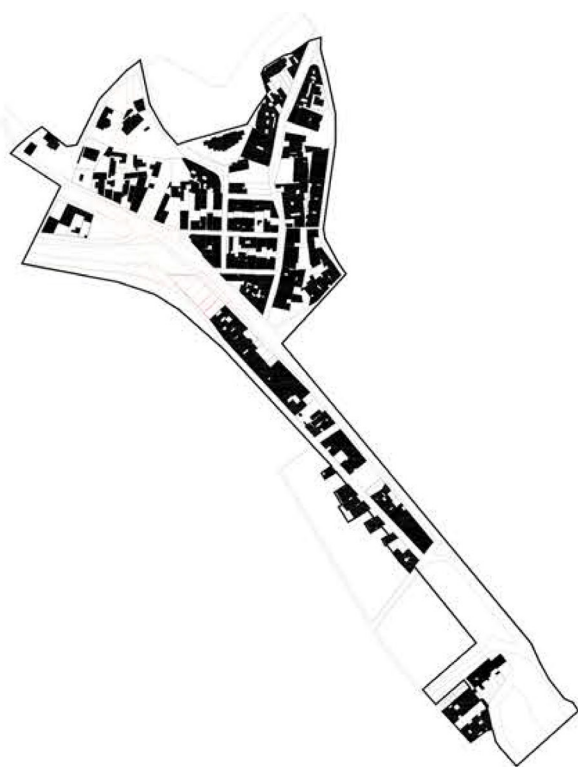
1976

el barri queda afectat pel Pla General Metropolità (PGM) que preveu la construcció de la Via O, creuant el nucli antic de Vallcarca. Aquest marc legal i urbanístic provoca una degradació social, econòmica i mediambiental del barri. Al 1998, arriba el metro al barri

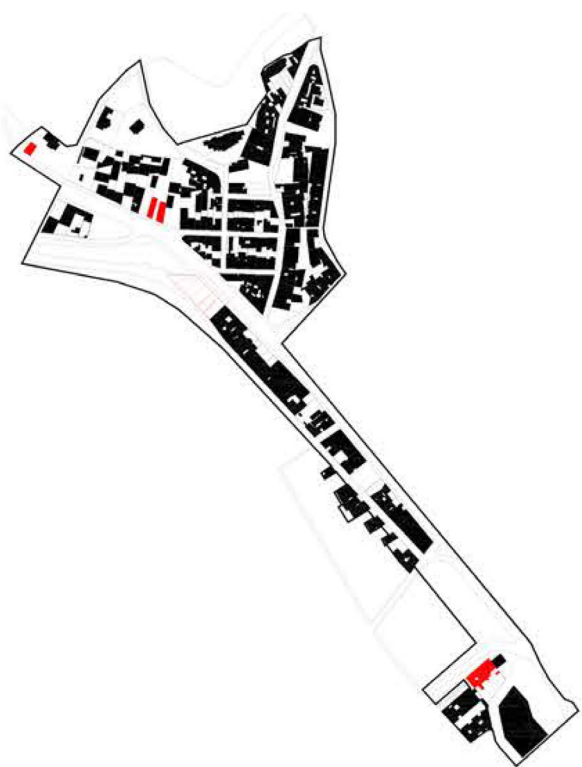
1997

degut a l'afectació del PGM, tota la zona passa a ser immutuable: no es donen permisos per arreglar façanes i es deneguen les peticions dels veïns. Al seu torn desapareixen cases del carrer Bèquer i de l'Avinguda Hospital Militar-Farigola

2003

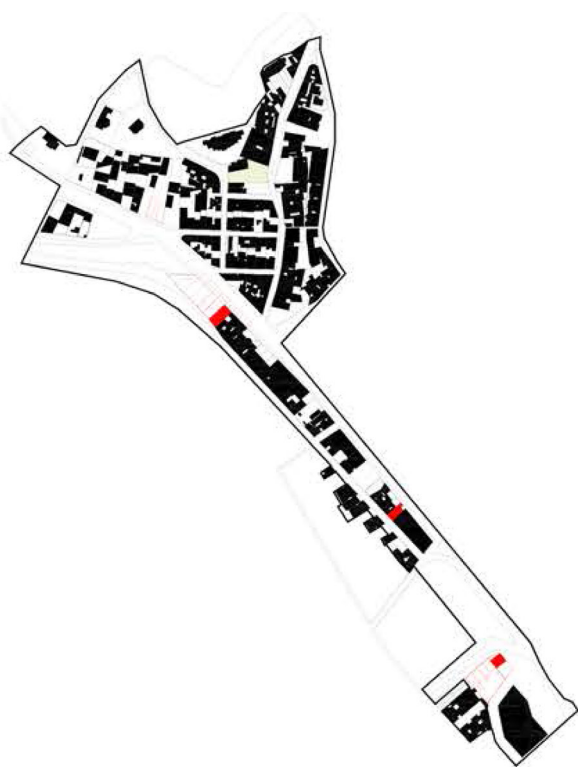
modificació del PGM 2002. S'aprova el MPGM l'any 2002 amb la connivència de promotors immobiliaris privats i la complicitat de diferents grups polítics municipals. Aquesta modificació preveu la construcció de dos vials, en sentit nord i sud que obliguen a enderrocar cases baixes amb jardí, sobretot a la zona de sota del viaducte fins a la sortida del metro

2004

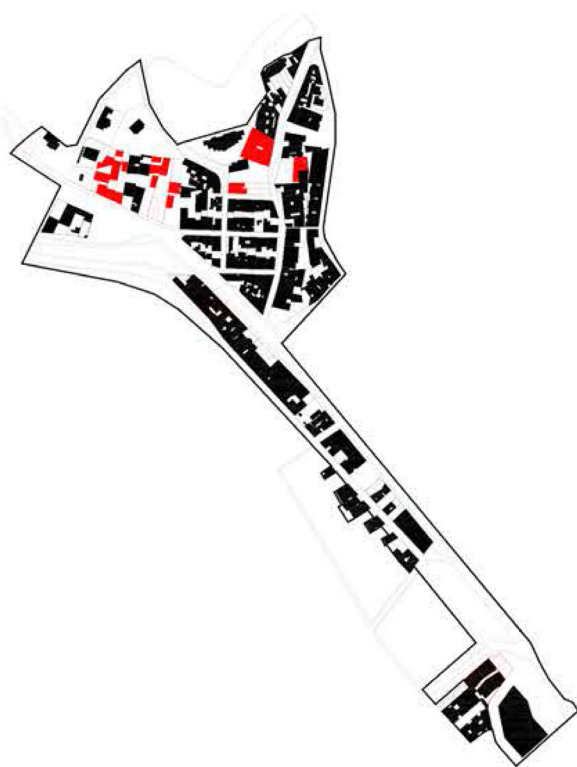
s'enderroquen espais emblemàtics com el Manantial de La Nina i cases de la tipologia característica del barri a l'Avinguda Hospital Militar i a la zona del carrer Velázquez al costat de la nova Biblioteca Jaume Fuster

La força de l'auto organització social

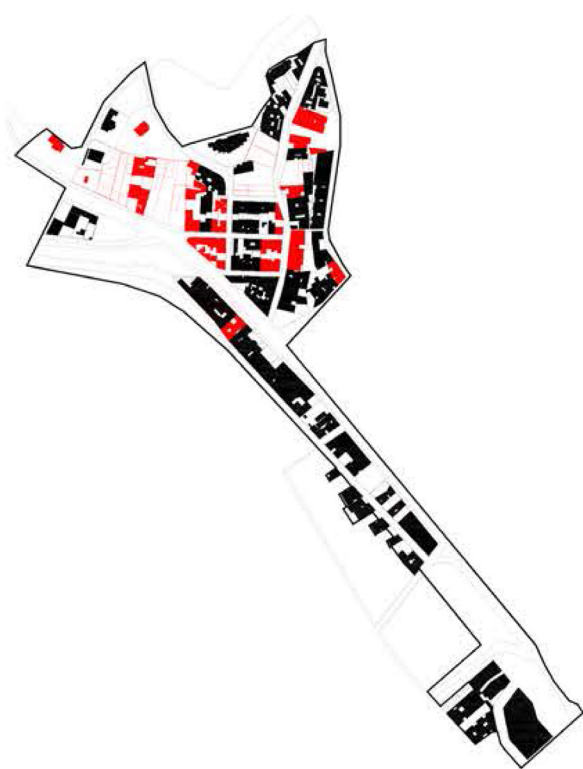
2006

Continuen els enderrocs, en aquest cas 3 edificis de l'Avinguda Hospital Militar, un d'ells l'Ateneu Popular de Vallcarca. Al solar on ara hi ha l'actual Plaça de la Farigola, s'aprofita l'aigua de pous per un primer hort comunitari

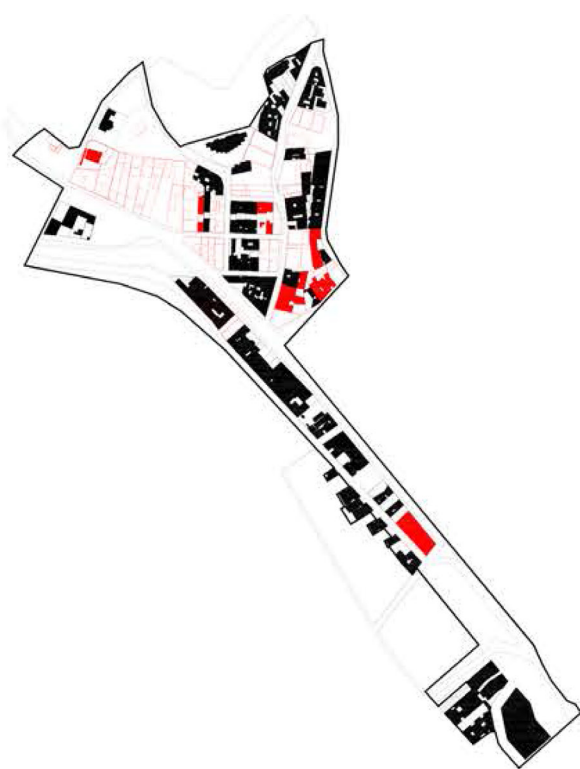
2008

Escalada d'enderrocs. Cauen bona part dels habitatges de sota el viaducte, carrers de Farigola i Calendau. Es construeixen alts edificis d'alta densitat com el del costat de la biblioteca de Lesseps o el bloc d'Avinguda Hospital Militar, on es reallotgen part dels veïns afectats. Els nous edificis representen el nou model urbanístic imposat.

2009

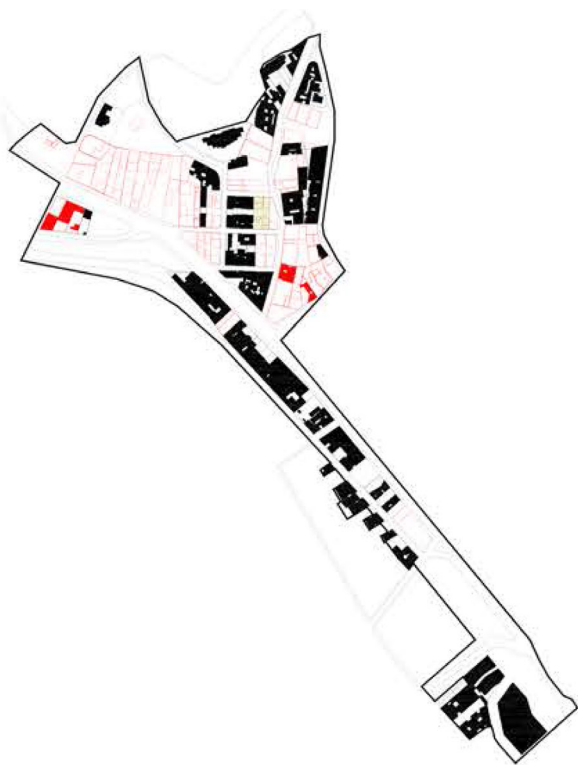
Època de destrucció massiva a la zona del nucli antic del barri. Especialment al carrer Farigola, carrer Argentera i carrer Cambrils, on fins i tot es fa caure una illa de cases sencera davant la sortida del metro.

2010

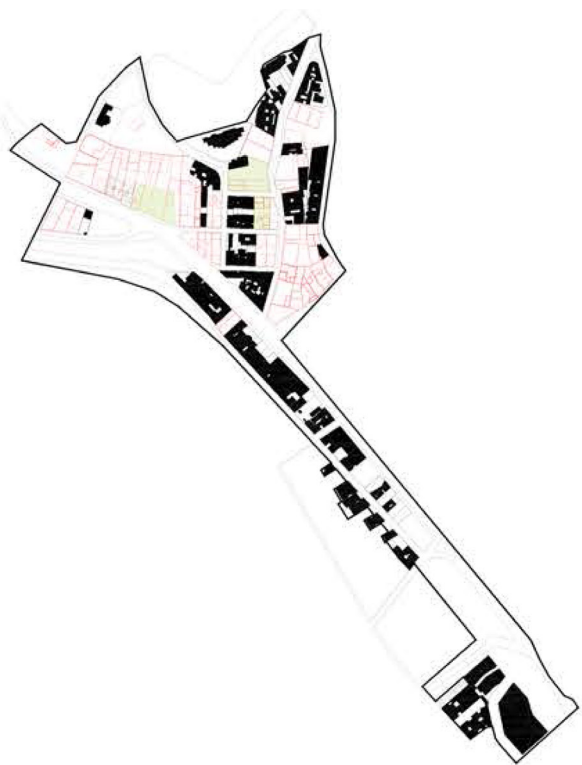
En aquest període el pla avança i segueix executant enderrocs al carrer Medes, carrer Argentera, carrer Farigola, la casa adjacent a l'edifici El Consulat i un altre edifici emblemàtic La Casita Blanca.

front la destrucció programada de Vallcarca.

2012

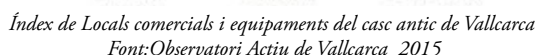
S'enderroquen cases del carrer Gomis, dues de les tres cases que queden a l'illa entre el carrer Medes, Farigola i Mare de Déu del Coll. A mitjans d'any es recuperen dos solars abandonats del carrer Argentera amb Farigola per fer-ne un segon hort comunitari.

2014

Com a principals transformacions físiques del barri es consolida la Plaça Farigola com a espai comunitari i autoconstruït pel veïnat. Paral·lelament l'Ajuntament adequa una pista de bàsquet i un hort a l'Avinguda Vallcarca.

Els enderrocs d'edificis es venen produint des de 1976¹⁷, però s'intensifiquen entre els anys 2008 i 2012, quan s'enderroca la major part del cas antic del que fou Vallcarca. Ha estat l'empresa municipal BAGURSA¹⁸, l'encarregada tant d'executar i negociar les expropiacions com els enderrocs. En aquest procés les veïnes hi han detectat irregularitats com l'any 2008, quan la Plataforma Salvem Vallcarca va denunciar que l'Ajuntament havia expropiat la finca situada al número 7-23 del carrer Gustavo Bécquer, propietat de l'empresa Marial S.A. (filial de Núñez y Navarro), per un import quatre vegades superior al que l'empresa havia pagat per la parcel·la l'agost del 2003.

17 Des de l'Aprovació del Pla General Metropolità de Barcelona de 1976.

18 BAGURSA, és l'empresa municipal que s'encarrega de la gestió, promoció, execució d'activitat urbanístiques, realització d'obres d'urbanització i serveis a Barcelona des del 15 de desembre de l'any 2000.

Entre el procés d'expropiació i enderroc, el barri allotjà a persones joves que *okuparen* les cases buides i degradades del casc antic, algunes d'elles encara són veïnes, però la majoria foren desallotjades i les cases enderrocades o malmeses per la propietat que sovint procedia a l'enderroc dels sostres (per tant a un increment de la degradació de l'habitatge, i evitant així la possibilitat d'ésser reocupada, legal o il·legalment).

Avui en dia són aquests solars abandonats els que conformen la imatge del barri. Es podria dir que el casc antic de Vallcarca és un immens cràter. La majoria d'aquests solars estan ballats. Sovint encara mantenen les traces dels fonaments i els imponents arbres dels patis dels edificis enderrocats. Un altre tipus de vegetació ha començat a colonitzar-los lentament, tamisant-los de color, mentre en alguns llocs hi proliferen els abocaments incontrolats d'escombraries.

Aquesta situació, però, ha creat un nou imaginari al barri donada la seva longevitat¹⁹. Alguns dels solars han estat reivindicats com a espai públic des del seu abandonament. Més enllà de la mera reivindicació el veïnat ha anat un pas més enllà i s'ha apropiat d'aquests, d'allò que els pertany, creant noves vinculacions amb l'espai. Són exemples d'aquest procés la "Plaça Farigola", que des del començament s'ha reivindicat com a espai públic i verd pel barri, i on el veïnat organitzat hi ha construït bancs, taules, espais de joc i hi celebren festes i aplecs esporàdicament. El solar conegut com l'Hort Comunitari ha revitalitzat i enfortit les relacions malmeses per la degradació del barri mitjançant la participació col·lectiva i ha demostrat que el veïnat és prou responsable per tenir-ne cura i mantenir allunyat el vandalisme. I el solar de la "Cantera" com a espai verd i possible equipament a l'aire lliure (degut també a l'eflorescència rocosa gairebé única a Barcelona²⁰).

En tots aquests casos, s'ha generat una nova identitat amb el barri, unes noves relacions que ja no tenen a veure amb el que fou, sinó amb el que és. Però aquestes noves relacions i centralitats neixen amenaçades per la efímera temporalitat que constitueixen. Són a mercè de l'amenaça de la urbanització futura, la nova construcció no només destruiria un espai que és ja del barri, sinó també les relacions veïnals que aquests han ajudat a reconstruir després del gran impacte de la destrucció inicial.

D'altra banda, la posició privilegiada de Vallcarca respecte el Parc Güell i Gràcia, constitueix una gran amenaça cap a la forma de vida de les seves habitants. Els solars actualment qualificats com a 13a o 13b (zona de densificació urbana) que permeten elevar les alçades de l'edificació de 3 i 4, 5 i fins a 6 plantes, representen l'oportunitat d'enriquiment de les immobiliàries (majoritàriament filials de la immobiliària "Nuñez i Navarro"²¹). Aquest fet sumat a la creixent pressió turística i la situació de crisi perllongada des de 2008, fan témer el fenomen de la *gentrificació*.

*La gentrificació es defineix com el desplaçament residencial en un barri urbà central, d'un o més grups socials amb poca capacitat adquisitiva que són substituïts per altres grups socials amb una capacitat adquisitiva superior. La gentrificació és el resultat de la competència sobre l'espai residencial dels centres urbans, i conseqüentment provoca el desplaçament de la residència habitual de la població de rendes més baixes per una localització de noves famílies de rendes més altes. Tanmateix, a nivell morfològic s'observa una millora sensible del conjunt urbà, tant d'habitatges com d'infraestructures del barri on es produeix la gentrificació (Freeman i Braconi, 2004; Hamnett, 2003).*²²

19 Alguns com "la Cantera" o "Pedrera", la "Petanca", "L'hort" fa gairebé 7 anys que existeixen com a tal, la "Plaça Farigola", fa 8 anys que té la configuració actual.

20 Informe aportat per l'AAVV Pro-Vallcarca.

21 Dirigida per José Luis Nuñez Clemente i el seu fill Josep Lluís Nuñez y Navarro, condemnats per la secció novena de l'Audiència de Barcelona a quatre anys de presó cadascun per un delictes continuat de suborn actiu en concepte d'autor i altres dos anys de presó per un delictes continuat de falsedat en document oficial comès per funcionari públic, en concepte d'inductor. A més d'una multa de dos milions d'euros a cadascun pel delictes de suborn i altres 36.000 euros de multa per la falsedat documental.

22 Gentrificació productiva, desindustrialització i relocalització industrial, Esteve Dot Jutgla, Montserrat Pallares-Barbera, Antònia Casellas del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona

Aquest procés de gentrificació, accentua les diferències socials entre les veïnes, comporta un augment de preus del lloguer o compra d'habitatges i un increment del cost de la vida al barri. Tot aquest procés es veu incrementat per la pressió turística que modifica el caràcter del comerç, que passa a destinar-se al visitant, que amb un major poder adquisitiu pot fer front a preus més elevats, a la vegada que proliferen botigues de souvenirs, cafès, gelateries, etc.

A més de “l’expulsió” de les veïnes de Vallcarca, la situació ha propiciat que en solars abandonats i ballats s’hi instal·lin els més desfavorits de la ciutat. Persones que majoritàriament troben el seu suport econòmic recollint ferralla o cartró. Moltes són estrangeres, no disposen d’una xarxa de suport familiar a la ciutat i ocupen els solars on sobreviuen en barraques autoconstruïdes, que al no ocupar la totalitat de la parcel·la els permeten desenvolupar la seva activitat (emmagatzematge per la ferralla o el cartró).

Aquestes persones constitueixen les veïnes més vulnerables al canvi. Tant les *okupes* com elles, no disposen de títols de propietat ni contractes de lloguer, i per tant, ni tan sols són tingudes en compte a l’hora de planificar, real·lotjar, etc. Com explica el geògraf Horacio Capel al llibre “Modelo Barcelona, un examen crítico” publicat l’any 2005, referint-se als processos de renovació urbana a la ciutat explica que “s’ha procurat no desplaçar a la població, el que en general significa la població amb algun títol legal (de propietat de lloguer).”

Cal preguntar-se, qui en surt beneficiat del que ha succeït a Vallcarca? I sense cap mena de dubte són els interessos privats (les empreses immobiliàries i el sector del turisme). La degradació dels materials dels edificis justifica el seu enderroc, i per tant atorga l’oportunitat de noves construccions, amb més plantes (permeses pel MPMG 2002), més luxoses, amb “millors” acabats, ascensors, etc. La convivència de l’administració quant a l’expulsió del veïnat, deixa via lliure al la iniciativa privada per no haver de “negociar” amb ningú.

Aquesta degradació generalitzada del barri, requereix i demana una intervenció. La resposta és l’elitització, l’enderroc, la nova construcció, el sector del turisme com a motor econòmic, un sector que a Barcelona, com explica l’economista Manel Puig Raposo²³, “es basa en la creació de llocs de treball mal remunerats, no tan sols crea poc valor, sinó que fa una redistribució favorable per als turistes i els empresaris turístics i perjudicial per a la resta de la societat. El model actual desemboca en un seriós conflicte.”

L’expulsió del veïnat resident, la “neteja” d’allò indesitjable dels carrers (incloent-hi les persones), l’augment dels preus i per tant dels beneficis de la propietat són trets característics d’un “model Barcelona” que no podem tornar a reproduir a Vallcarca.

Organització de les reivindicacions veïnals

AAVV Gràcia Nord
AAVV Riera-Viaducte
AAVV Pro-Vallcarca
Plataforma Salvem Vallcarca (2004-2006, actualment innactiva)
Plataforma veïnal d'Okupes (fins 2007, actualment innactiva)
Assemblea de Vallcarca des de 2012
Heura Negra
Ateneu Popular de Vallcarca
AMPAs de l'escola Montseny i La Farigola
Associació cultural l'Antic Forn
Veïnes de Bolívar 10
Observatori Actiu de Vallcarca
Hort Comunitari
Col·lectiu Volta
Assemblea de Joves
Cooperativa Vallldures
+ Veïnes a títol individual

A banda dels habituals processos de concertació entre l'Ajuntament i algunes entitats (com l'AAVV Gràcia Nord), poc després de l'aprovació de la MPGM l'any 2002 es comença a organitzar una oposició veïnal a aquesta reforma. Mentre s'inicia un període de 10 anys d'expropiacions en una zona institucionalment degradada i amb un gran valor potencial de revalorització, l'oposició s'aglutina al voltant de la Plataforma Salvem Vallcarca creada al 2004, on participen veïns i membres d'altres associacions de veïns com l'AAVV Riera Viaducte, AAVV Turull, de l'Assemblea d'okupes de Vallcarca i de l'Ateneu Popular.

Aquestes entitats de la plataforma²⁴ quan van conèixer les intencions d'aquesta reforma es van anar organitzant per seguir els procediments judicials dels veïns afectats, l'activitat política del Districte de Gràcia i Urbanisme, i criticar el caràcter especulatiu del pla urbanístic, en que Nuñez i Navarro esdevé el principal promotor privat. Una de les entitats importants en la dinamització de la plataforma va ser l'Ateneu Popular Vallcarca, inaugurat al 1996 i afectat per la pròpia reforma urbanística. El moment àlgid de les protestes va ser entre l'any 2005 i 2006, quan la degradació física va ser més punyent, i durant sis mesos es va tallar cada dimecres al vespre l'Avinguda Vallcarca.

El període de més agitació al carrer va coincidir també amb el període on es donaren un gran nombre de okupacions, es calcula que al voltant d'una trentena. Això va ser utilitzat per l'administració i les associacions favorables a la renovació per defensar la necessitat de tirar endavant la reforma aprovada, associant intencionadament la degradació i la brutícia amb les okupacions. Per altra banda, aquest també va ser un període de gran activitat social, amb la creació del Centre Social Okupat "el primer assalt" desallotjat en diverses ocasions, i en el que es va editar un diari del barri "l'Espontani de Vallcarca" autogestionat pels veïns, per informar de la reforma urbanística i accions veïnals.

Una altra de les iniciatives veïnals, emmarcada en els moviments de renovació adaptativa en els usos i gestió de l'espai públic, fou l'hort urbà okupat i autogestionat que es va fer a l'actual plaça Farigola entre 2006 i 2008, antecedent de nous horts urbans que a mitjans de 2011 es faran al carrer Farigola i a altres espais amb impli-

24 Entitats que afirmen no foren informades amb la mateixa celeritat que l'AAVV Gràcia Nord.

cació veïnal com l'Aula Ambiental del Bosc Turull.

A mitjans d'abril de l'any 2012 es consolida l'Assemblea de Vallcarca i va guanyant força reivindicant espais concrets com la plaça Farigola, on havia anat realitzant diversos actes i trobades, que s'evidencien en la resposta formal que es fa a l'ajuntament en la contraproposta al pla BUIITS, de 2013. L'ajuntament buscava responsables civils per la gestió d'aquest espai, que ja s'usava de forma natural pels veïns fins aleshores. Quan l'Assemblea de Vallcarca ho va fer constar a la contraproposta, el concurs per aquell espai va quedar desert.

Tal com diuen Francesc Magrinyà i Rafael Balanzó (2015), “la proliferació d'hortos urbans o experiències de ocupació com Can Masdeu i Vallcarca, plantegen una nova relació amb la natura”²⁵. En aquest sentit afirmen que “els cicles de renovació adaptativa (o back- loop) presenten una xarxa complexa de xarxes socials que constitueixen un model alternatiu al model imperant, però que encara no presenten suficients relacions de pararquia i especialment de xarxes econòmiques alternatives i d'escala metropolitana per a poder constituir-se en un model que transformi el model hegemònic” (Balanzó i Magrinyà, 2015:19). De fet, per aquests arquitectes experts en resiliència urbana “depèn de la perdurabilitat de la crisi i les noves configuracions polítiques que es transformi realment la naturalesa del sistema urbà”.

A l'any 2012 continuen les activitats a plaça Farigola i durant els mesos de maig i juny es realitzen amb alumnes del curs de projectes d'Arquitectura de l'ETSAB (Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona - Universitat Politècnica de Catalunya) una sèrie de bancs com a mobiliari urbà autoconstruït que s'ubiquen a la mateixa plaça per facilitar les trobades entre veïns. Aquest mobiliari s'anirà ampliant i mantenint en successives jornades de treball a l'espai en el marc de l'encontre estatal d'“Arquitecturas Colectivas” al juliol de 2014, al Big Event amb voluntaris d'Estats Units al març de 2014 i en una trobada de col·lectius del barri durant el febrer de 2015.

Davant la nova fase d'execució del pla urbanístic en la darrera legislatura des de 2011 fins a dia d'avui, en que l'ajuntament s'ha obert a replantejar certes qüestions del pla amb major diàleg amb les entitats del barri (a través de taules de diàleg i d'urbanisme) han proliferat nous agents com membres d'Arquitectes sense Fronteres, la Unió Internacional d'Arquitectes i el col·lectiu d'arquitectes Volta, afincat al barri, que assessoren als veïns en els seus plantejaments i reivindicacions veïnals.

El teixit d'entitats reivindicatives a Vallcarca es coordina ara a través de l'Assemblea de Vallcarca, que actualment està formada per: Heura Negra, Ateneu Popular de Vallcarca, AMPA's de l'escola Montseny i La Farigola, Associació cultural l'Antic Forn, La Reina d'Àfrica, l'Observatori Actiu de Vallcarca, l'Hort Comunitari, Col·lectiu Volta, cooperativa Valldures, i veïnes a títol individual.

Bona part d'aquests agents han debatut especialment sobre el model de barri en alguns moments concrets com el workshop “Procés de participació veïnal i comunitària” organitzat per la pròpia Assemblea de Vallcarca al novembre de 2013 a l'Aula Ambiental Bosc Turull, les conclusions de la qual es van presentar a la biblioteca Jaume Fuster al juny de 2014 en titulada “Reconstruïm Vallcarca. Primeres propostes per la transformació urbanística del barri”. Aquest treball previ va afavorir que l'Ajuntament convoqués les Jornades Participatives “El barri que volem” al novembre de 2014, un altre dels moments en que van participar la majoria d'entitats del barri i veïns interessats. Les conclusions i propostes de les quals es van presentar públicament en un document a principis de 2015.

Des d'aleshores i des del passat 2015 l'espai de concertació de les polítiques urbanístiques que afecten al barri es reuneix periòdicament convocada pel districte de Gràcia, amb tècnics, representants de BAGURSA, arquitectes assessors i diferents representants de les entitats veïnals, entre les quals dos membre rotatius de l'Assemblea de Vallcarca.

25 Francesc Magrinyà y Rafael de Balanzó (2015) *Innovación social y políticas urbanas en España* de Joan Subirats y Ángela García, capítol III. Innovación social, innovación urbana y resiliencia desde una perspectiva crítica: el caso de la auto-organización en el espacio urbano de Barcelona. Ed: Icaria.

Conclusions

El planejament urbanístic, com l'MPGM 2002, es manifesta actualment com una eina inflexible (tant en l'ordre territorial, com en el de la governança i l'administració urbanística), als canvis urbans actuals que s'estan realitzant, reflexos de les profundes transformacions que s'estan produint en l'estructura econòmica i cultural de les nostres societats²⁶. Tal com ho considera l'ecòleg Ramón Folch (2013) "el sistema urbà es fa cada vegada més complex, incert i canviant", amb la qual cosa sorgeix la necessitat de "flexibilitzar el planejament urbà per afrontar les noves demandes i escenaris no previstos per la innovació social".

En aquesta mateixa direcció cal destacar la poca (o nul·la) sensibilitat que aquest planejament demostra vers el patrimoni construït que constitueix l'arquitectura tradicional que conforma el casc antic de Vallcarca. Aquest fet demostra el poc interès dels responsables del pla pel barri, la seva història i la seva gent. L'enderroc i la nova construcció suposen un "borrón y cuenta nueva" que allunya a les veïnes del barri i duu inexorablement a l'anorreament de la memòria.

Aquesta liquidació de la memòria, junt amb el suport material que l'ha creada es justifica amb criteris de millora mediambientals, però aquesta justificació és més una fal·làcia que una realitat. Així la Modificació del Pla General Metropolità (MPGM 2002) que proposa la reconversió del barri en un nou bulevard verd des de la plaça Lesseps fins al viaducte de Vallcarca amb el conseqüent enderrocament de pràcticament un quilòmetre lineal d'edificacions històriques, no té en compte el cost ambiental d'aquest enderroc. No deixa de ser una aproximació maldestre als cicles naturals dels sistemes de Vallcarca, que es veuen molt més amenaçats pels edificis de fins a 6 plantes proposats al planejament que afavorits amb aquest "corredor verd".

Aquest nou projecte "verd" afavoreix la gentrificació mediambiental i la injustícia social²⁷, en favor d'una sostenibilitat feble, com ocorre en moltes altres ciutats afectades pel turisme de masses com és el cas de la Highline a Nova York, fomentada per part de promotors immobiliaris i gestors municipals per a una ciutat global i eficient des d'una visió tecnocrata.

Així, creiem que no hi ha forma de compatibilitzar la defensa del patrimoni de Vallcarca, la seva identitat, la salut ambiental d'aquest barri i la seva estructura social i veïnal si es tira endavant l'MPGM 2002. Per això n'exigim la seva derogació. Per contra, proposem l'elaboració d'un nou pla, un pla participatiu fet pels veïns i veïnes del barri, un pla plural on totes les veus hi trobin cabuda, i no sigui el lucre econòmic d'uns pocs el qui marqui el futur del barri.

Un pla que afavoreixi i fomenti les iniciatives i accions autogestionades, diverses, adaptatives i d'autoaprenentatge denominades com "Tactical Urbanism" o "placemaking" dels últims anys i mesos al barri de Vallcarca. Per tal de poder iniciar la definitiva transformació amb un urbanisme resilient i d'autosuficiència exemplar, iniciat i liderat pels diferents col·lectius i veïnes del barri per a una futura agenda urbana segons els principis del dret a la ciutat promoguts per Habitat III de Nacions Unides.

A aquest pla ens agrada anomenar-lo

**Pla
Popular
de Vallcarca**

26 Font, 2004

27 Checker, 2011

Publicacions relacionades

Bibliografia i articles

Stranchieri, Marco Luca

2016 | Tesis Doctoral: Prácticas y poéticas de un barrio en transformación, El caso de Vallcarca

Fando Marc; Ortiz, Jorge; Monzón, Diana; Santos, Cecilia

2016 | Patrimonio hídrico de Vallcarca.

Master en intervenció sobre el medi construït - UPC

Sucarrat, Meritzell; Stranchieri, Marco Luca; Mansilla José; Aricó, Giuseppe

2016 | Setge a Collserola. Vallcarca-Penitents, darrera frontera urbana?

Observatori d'antropologia del conflicte urbà, Barcelona

<http://observatoriconflicteurba.org/2016/01/18/setge-a-collserola-vallcarca-penitents-darrera-frontera-urbana/>

Stranchieri, Marco Luca; Mansilla José; Aricó, Giuseppe

2015 | Jaque al peón. Extracción de rentas, dinastías de poder y desplazamiento de clases populares en la Barcelona contemporánea.

Observatori d'Antropologia del Conflicte Urbà (OACU), Grup de Recerca sobre Exclusió i Control Socials (GRECS – UB) i Grup de Treball d'Etnografia dels Espais Públics (GTEEP-IC)

Subirats, Joan i García, Ángela

2015 | Innovación social y políticas urbanas en España. Barcelona: Ed. Icaria

Romero, Mar

2015 | Vallcarca: Urbanisme especulatiu, urbanisme de resistència.

Revista digital Barcelona Districte 11 i La Directa.

<http://bcndistricte11.com/2015/12/06/vallcarca-urbanisme-especulatiu-urbanisme-de-resistencia/>

<https://directa.cat/vallcarca-urbanisme-especulatiu-urbanisme-de-resistencia>

<http://bcndistricte11.com/2015/12/06/vallcarca-urbanisme-especulatiu-urbanisme-de-resistencia/>

Balanzo Joue, Rafael de

2015 | Barcelona, caminando hacia la resiliencia urbana en el barrio de Vallcarca. Revista Hábitat y sociedad (issn 2173-125X), n.o 8, noviembre de 2015, pp. 75-95.

<https://drive.google.com/file/d/0Bw36ljIKn46QR0d1MWFJV1pQMTA/view>

Observatori Actiu de Vallcarca

2015 | Vallcarca, urbanicidi i reconstrucció.

<http://observatorivallcarca.cat/>

Vallcanera, Marta

2014 | “Huertos de vida”: La liberación de los espacios muertos de Vallcarca.

La 22 magazine

<http://ediciones.la22.org/bcn2014/2014/12/17/huertos-de-vida/>

Comuns Urbans a Barcelona

2014 | La força de l'auto organització social front la destrucció programada de Vallcarca.

<http://bcncomuns.net/cpt/placa-de-la-farigola-vallcarca-2/>

El Pla de Barcelona

2014 | Vallcarca Independent. Blog “El pla de barcelona”

<https://pladebarcelona.wordpress.com/2014/12/01/vallcarca-independent/>

Gabancho, Patricia

2013 | Hogueras en Vallcarca. Diari El Pais

http://ccaa.elpais.com/ccaa/2013/06/16/catalunya/1371406257_025225.html

Stranchieri, Marco Luca

2012 | Reforma urbanística y génesis de la degradación: el caso de la afectación del PGM sobre el barrio de Vallcarca en Barcelona.

Revista Diagonal n. 32

<http://www.revistadiagonal.com/articles/analisi-critica/reforma-urbanistica-y-genesis-degradacion-vallcarca/>

Monteys, Xavier

2011 | Un solar a Vallcarca.

Diari El Pais.

http://elpais.com/diario/2011/12/08/quaderncat/1323309379_850215.html

Punzano, Israel

2011 | Adéu, Vallcarca.

Diari El Pais.

http://elpais.com/diario/2011/02/10/quaderncat/1297302987_850215.html

Sogues, Marc

2008 | Millora urbana de Vallcarca i el Coll.

Territori observatori de projectes i debats territorials a catalunya.

http://territori.scot.cat/cat/notices/2008/12/millora_urbana_de_vallcarca_i_el_coll_barcelona_2008_099.php

Unió Temporal d'Escribes

Barcelona marca registrada, un model per desarmar.

Ed. Virus.

Capel, Horacio

2005 | El modelo Barcelona, un examen crítico.

Barcelona: Ed. Serval

Filmografia

Gomà, Laia; Elies Natàlia; Lozano, Borja

2013 | Documental: L'hort de les cases.

Prod. Oxígen.

Saleta, Maria

2011 | Documental Encaixonats

<https://encaixonatsavallcarca.wordpress.com/>

Salvem Vallcarca i dr. Almo prod.

2013 | Vallcarca de l'oblit a la condemna

<https://www.youtube.com/watch?v=xoXFf10lRXk>

Taller de vídeo Documntalidades

Vallcarca, por un puñado de dólares

<https://archive.org/details/evavaleromarcyperellimonaVALLCARCAporunpuadodedolares>

Debats públics & conferències

COAC Ecumenòpolis

La transformació de Vallcarca

<https://www.youtube.com/watch?v=YR8W0SlstjI>

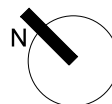
Debat amb AAVV Vila de Gràcia

https://www.youtube.com/watch?v=_29kUOPExq8

Annex I: Documentació gràfica

Zona afectada pel MPG 2002 i PMU 2008
Planta d'anàlisi de la permabilitat el sòl
Escala 1:100

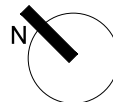

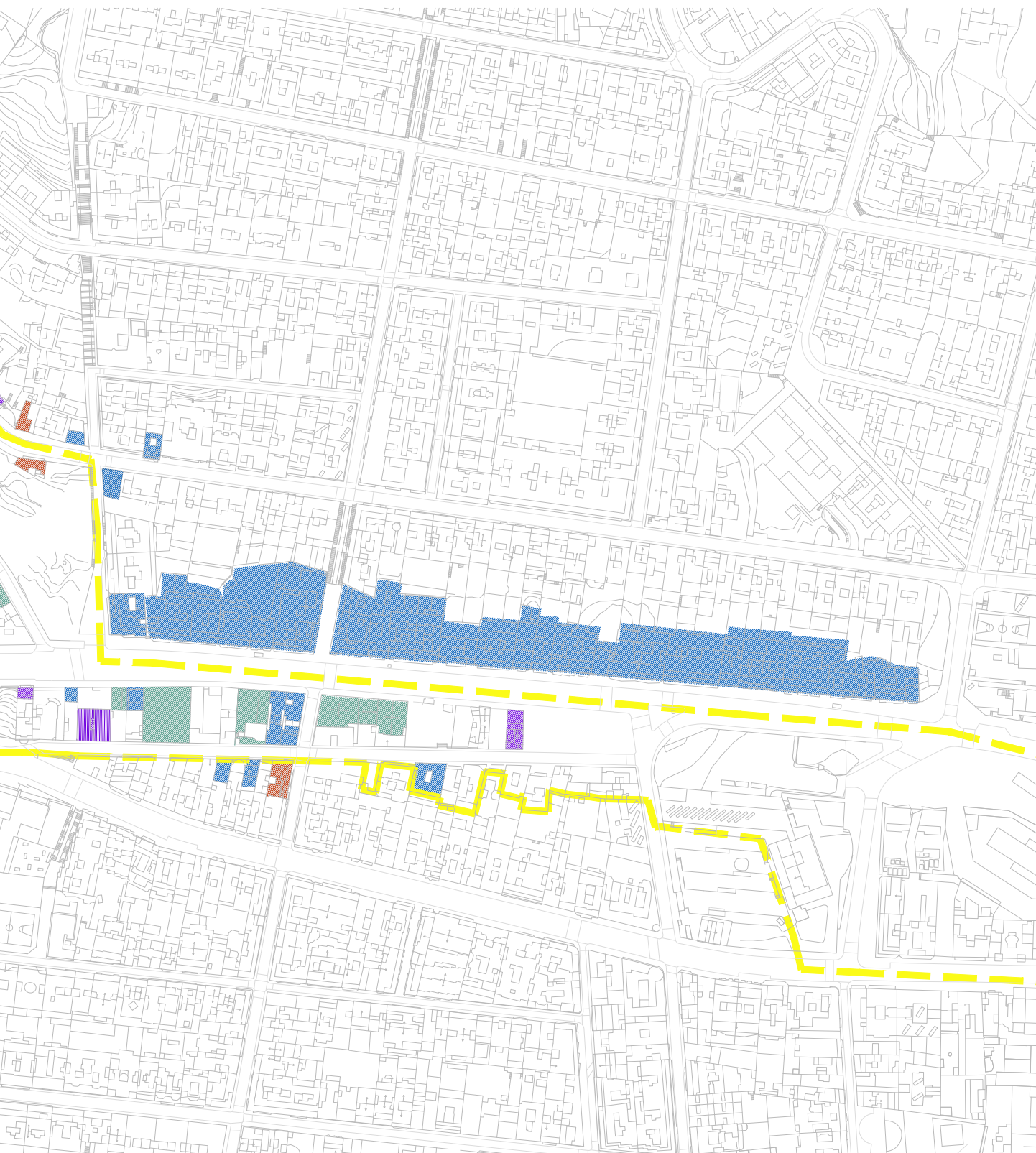
CARREGADES DE RAONS
Document per a un Pla Popular a Vallcarca i la Suspensió de la Modificació del Pla
General Metropolità en l'àmbit de l'Avinguda Hospital Militar - Farigola de 2002.
Assemblea de Vallcarca / Col·lectiu d'arquitectes Volta / Arxiu Observatori Actiu de Vallcarca

P1

Zona afectada pel MPGM 2002 i PMU 2008
Ús comercial de les plantes baixes
Escala 1:100

Annex II:

Criteris per la redacció d'un Pla Popular

Els criteris per un Pla Popular a Vallcarca, es proposen des de la *comissió d'urbanisme de l'Assemblea Popular del Barri de Vallcarca* per exposar les idees de transformació i remodelació que des d'aquesta part del veïnat. Aquesta proposta respon a les successives temptatives de l'administració (2002 i 2009) que es consideren fora de lloc, d'escala i de context i que han dut a la destrucció dels teixits urbans que allotjaven la vida del barri de forma irreversible.

En primer lloc, es proposa i s'exigeix aturar l'execució del MPGM de 2002 i del pla parcial del 2009, que es consideren obsolets. En aquest sentit, és indispensable aturar qualsevol enderroc per tal de mantenir intacte el que queda del barri original de Vallcarca.

Es proposa la parcial reconstrucció dels teixits i la consolidació de les illes existents. Es veu l'actual estat de barri en part, com una oportunitat. Es proposa l'edificació de part dels solars amb nous criteris i noves lògiques, a la vegada que es considera important mantenir certs espais lliures que han adoptat certa identitat en aquests darrers 14 anys.

Els criteris proposats per l'Assemblea de Vallcarca busquen recuperar la intensitat de vida del barri, mitjançant el model de casa/taller, l'impuls del petit comerç, les cooperatives de treball, petits tallers i espais de relació. Refundar el barri sobre una lògica antagònica a l'especulativa que va generar el MPGM 2002.

Trànsit / transport públic

. Des motoritzar el barri. Prioritzar els desplaçaments a peu o bicicleta. Adaptar la xarxa viària a una xarxa de prioritat per a bicicletes i vianants, on els vehicles a motor no siguin els predominants. Els aparcaments hauran de situar-se a l'entorn proper, procurant deixar els carrers lliures de vehicles.

. Es dotarà el barri amb una xarxa de bus que el comuniqui amb el seu entorn immediat i llunyà amb una freqüència adequada.

. S'habilitaran els carrers costeruts amb els serveis pertinents per fer accessibles els habitatges a les persones de mobilitat reduïda.

Edificació / habitatge

La promoció, construcció i gestió del parc edificat haurà d'ésser majoritàriament de caire cooperatiu i/o habitatges de protecció oficial. La tipologia d'aquests habitatges hauria de ser diversa pensant no només en habitatges per famílies sinó també pisos més petits i barats per gent jove o pisos assistits per gent gran.

. No s'enderrocarà cap edifici ja construït. Es catalogaran com a edificis protegits, i se n'impedirà el seu abandó o degradació intencionada.

. El model proposat d'accés a l'habitatge és el de l'habitatge en Cooperativa, un model accessible i no especulatiu. Tant el sòl públic com privat.

. Amb l'objectiu de crear llocs de treball al barri, es proposa el model d'habitatge productiu. Casa-taller, casa-despatx, casa-comerç. Tallers i petites zones de baixos comercials proporcionin al barri llocs de treball i activitat econòmica sostenible i de gran repercussió sobre les habitants, minimitzant així la necessitat de desplaçament obligat de les habitants.

. Els nous edificis mantindran el gra del barri, aquests, no superaran les alçades de PB+3, i majoritàriament es mantindran en PB+1. S'haurà de tendir a mantenir les tipologies preexistents.

. Tots els materials emprats en les noves edificacions i rehabilitacions han d'esser de baixa petjada ecològica (i de carboni). Aquestes han d'esser o bé materials naturals de cicle tancat (procedents de fonts renovables), o bé materials reciclats i/o fàcilment reciclables o reutilitzables.

Patrimoni

*Es tindrà especial cura en la preservació del patrimoni urbanístic. Atenent a la importància del conjunt i a l'ame-
naça de destrucció de l'actual teixit urbà.*

. Es considera indissociable el patrimoni construït de la cultura, així es preservaran les estructures del barri, edificis i estructura urbanística a la vegada que les persones que hi habiten. S'entén el patrimoni holísticament, que engloba tant l'edificat com l'urbà, l'ambiental, l'hídric, etc.

. Els elements singulars del barri, com Can Carol o el Consolat, seran recuperats pel barri com a equipaments.

. Quant al patrimoni natural, s'entendrà aquest com un sistema. Entenent així els processos ecològics que s'hi desenvolupen, considerant la importància de connectar els espais verds amb corredors de verd, espais verds privats, o treballar amb les permeabilitats dels sòl.

. Es mantindran els arbres existents en els solars edificables i espais lliures, aquests indiquen els diferents espais on existiren eres, horts, jardins o patis de les cases actualment enderrocades.

L'aigua

. Es recuperarà el ric patrimoni hídric del barri: les fonts i manantials, les mines d'aigua, els pous que hi havia als patis, etc. Les grans infraestructures com l'aqüeducte del Turull, estaran indicats i degudament senyalitzats.

. En la mesura que sigui possible, tots els espais comunitaris i públics seran de sòl permeable. Deixant així que l'aigua tanqui el cicle, i nodreixi els aqüífers subterranis, i deixant així lloc a la naturalesa per recuperar terreny a la ciutat.

. S'implantaran sistemes SUDS (Sustainable Urban Drainage System), sistemes de drenatge sostenible urbà. Potenciant la infiltració de l'aigua de pluja al terreny, minvant l'escorrentia superficial d'aquesta, i retornant-la als aqüífers aconseguint una gestió sostenible del cicle de l'aigua.

. Reducció del consum d'aigua potable. Els nous habitatges disposaran d'instal·lació de recuperació d'aigües grises i en la mesura del possible, sistemes de fitodepuració que en permetin el seu aprofitament posterior.

Serveis comunitaris / equipaments

Es preveuen equipaments públics capaços de crear sinèrgies positives i prepositives al barri. Així, equipaments de promoció social, econòmica i cultural, de suport al petit comerç, als tallers, a la producció local, etc. Nous equipaments amb noves lògiques que permetin intensificar la vida a l'entorn de Vallcarca.

. Impulsar la sostenibilitat i autogestió de la vida, amb la incorporació d'espais de producció agrícola mancomunats i gestionats pel veïnat que disminueixin la dependència del barri amb el seu entorn i tendeixin al consum responsable i de Km0.

. Les veïnes disposaran d'espais on desenvolupar activitats com grups de criança, cooperatives de consum, etc. que són necessàries per a una comunitat sana. Per tals efectes es destinaran alguns dels solars buits a equipaments, tant espais de reunió i cultura com de promoció econòmica.

. Crear equipaments de desenvolupament econòmic que promoguin la creació de petites cooperatives de treball, tallers d'artesans, etc. Així facilitant la recuperació de l'economia del barri.

. Potenciar l'establiment d'equipaments culturals al barri que permetin la proliferació de les arts escèniques, pictòriques, musicals etc.

Participació / integració social / espai públic i comunitari

La participació activa de les veïnes en les decisions que afectin al barri és la base de l'èxit de qualsevol pla que es vulgui realitzar a Vallcarca. Totes aquestes accions han d'anar encaminades a millorar les condicions de vida i de socialització de les veïnes.

. El barri disposarà de llocs de treball per les seves habitants. Així es reservaran espais per a tallers, oficines i petit comerç. Aquestes espais s'agruparan en petites avingudes comercials potenciant la cooperació entre ells.

. Tots els plans de remodelació, com qualsevol canvi en les llicències d'activitat que es produeixi ha d'estar consensuat per les veïnes. Les interlocutores seran apoderades mitjançant processos participatius vàlids i seriosos, i es constituirà un òrgan veïnal de gestió directa dels afers del dia a dia, una "Taula de Concertació permanent".

. S'atendran a criteris de gènere en totes les intervencions urbanes al barri.

Energia

La transformació del barri anirà acompanyada d'una nova lògica energètica que estigui alineada amb la lluita contra el canvi climàtic. L'estalvi energètic, la producció local d'energia, etc. en seran les eines clau.

. Instal·lació de captadors solars a les cobertes de les noves edificacions i sobre les ja existents. Aquestes plaques seran tant pel consum propi dels edificis com per compartir amb les altres edificacions del barri mitjançant una xarxa. S'instal·laran també captadors als espais públics en la mesura del possible.

. Totes les noves edificacions han d'ésser d'alta eficiència energètica. S'implementarà l'estàndard passiu Classe A (15kW/m^2 de consum energètic) i en la mesura del possible es tendirà a habitatges de Classe A+ (produeixen més energia que la que consumeixen).

. La rehabilitació dels habitatges existents, quan procedeixi, ha d'assegurar una millora substancial de l'eficiència energètica.

Annex III: Proposta de desenvolupament urbanístic

Molt sovint sentim des de diversos costats que les polítiques de gestió del territori són una barrera al desenvolupament social i econòmic, de forma que si els inversors o els administradors fessin el que els vingués de gust ens aniria molt millor a tots. Quan en realitat, la manca de control urbanístic i un model territorial basat en rendibilitats econòmiques són un entrebanc per al creixement real. Entenent com a “desenvolupament social” tot allò relacionat com a “promoció”, “evolució local” o “gestió local”. A Vallcarca el fet que una bona part del territori sigui propietat de la superempresa NyN no hauria de ser un entrebanc incomprensible per veure els beneficis socio-econòmics reals al barri front a la rendibilitat o despeses econòmiques urbanístiques lligades a la política urbanística clàssica.

Ha estat un gran avenç que els darrers anys s'hagin incorporat nous elements a l'estudi del desenvolupament local com ara el paper limitant de determinats factors ambientals i que els aspectes ambientals de l'economia siguin ja matèria d'estudi i divulgació. Autors com ara Díaz Simal, Carpintero Redondo o Vicenç Navarro són alguns dels més coneguts en aquest camp.

Des d'un punt de vista territorial ens trobem amb que el model de distribució d'habitats i activitats ha estat una part important d'aquest debat. L'organització del territori afecta, i molt, com podem habitar, produir i distribuir i la tria errada d'un model implica que tots aquests aspectes es veuran afectats. Un paradigma erroni d'organització territorial o la manca total i absoluta d'aquest és un dels millors camins cap a la catàstrofe social i probablement també l'ambiental. Al cap i a la fi és el que ja han formulat autors com Jared Diamond o Marvin Harris que des de l'ecologia humana i l'antropologia han mostrat diversos exemples de societats que van fracassar per la seva incapacitat de definir un model de gestió territorial apte per al seu entorn.

No en và, algú tan assenyat com Jane Jacobs va dedicar bona part del seu treball d'investigació a estudiar el paper de les xarxes urbanes com a punts de producció, distribució i redistribució de bens i la importància de les relacions socials i espacials en aquests àmbits per tal de garantir el benestar de les poblacions. No hem d'oblidar que aquest és l'objectiu final del procés de desenvolupament i prou més enllà dels rendiments econòmics.

En el cas dels Països Catalans no es pot deixar de banda l'aportació de Josep Boira que al seu encertat anàlisi de la crisi poblada de brots verds i vigoroses arrels que patim ara té en compte, i molt, els factors territorials.

Des d'una perspectiva territorial no podem deixar de dir, que un dels més importants descobriments de la humanitat ha estat la ciutat i les xarxes territorials que aquesta permet. És la presència o el grau d'incorporació a aquestes xarxes el que permet generar l'entorn positiu que augmenta la capacitat de manteniment de la població i el seu grau de benestar.

A Barcelona pel que fa a aquesta gestió ens trobem ara a un procés d'indefinició que no és gens convenient. D'una banda patim un model esgotat, autoesgotat, que continua per inèrcia i que ha fet del consum massiu de territori i recursos la seva raó de ser. De l'altra ens trobem amb que no hi ha una alternativa plantejada des del costat institucional a aquest model basat en la requalificació de l'ús del territori com a operació financera especulativa. Un territori, el nostre, que necessita ara més que mai un nou model que li permeti fer front a problemes com el de les deslocalitzacions del comerç tradicional, l'individualisme i l'atomització ciutadana, que han buidat de sentit, bona part de l'organització socio-econòmica, barrial i comunitària que teníem fins ara. Un urbanisme que multiplica els costos privats. D'entrada cal dir, que aquest model territorial ha suposat

una estafa per als ciutadans. Es venia que la urbanització descontrolada era el preu a pagar per unes inversions fiables per a uns ciutadans als que la rajola garantia seguretat en el sentit laboral, de garantia financera o com element de desenvolupament social i macro-econòmic. La caiguda dels preus de mercat ha tret a la llum el grau d'aquesta mentirà: molts ciutadans paguen una hipoteca elevada per un bé que ara té un preu de mercat sensiblement menor que en el moment de la compra i massa d'ells han vist desnonats d'uns habitatges sobrevalorats i sobrepagats.

Les errades en la gestió i planificació del territori s'han convertit en entrebancs per al propi desenvolupament econòmic i social actual, però també per al futur. Començant per un urbanisme que multiplica costos públics i privats i acabant per un model d'implantació d'infraestructures que a aquests costos, als que cal considerar sempre els ambientals, afegeix danys al teixit social o tendències contraproduents per alguns dels intents de desenvolupament futur més forts que s'han fet o s'haurien de fer a la zona

És a dir, el futur de l'àrea referida, ara en recessió i deprimida; depèn en bona part de la capacitat de emprendre les actuacions necessàries per a que els problemes de gestió territorial descrits es resolguin i crear un nou model de gestió territorial que afavoreixi el creixement futur.

Gentrificació: cuses i conseqüències

L'origen de la paraula gentrificació es remunta als anys seixanta, quan la seva autora, la sociòloga marxista Ruth Glass, la va utilitzar, l'any 1964, per explicar el què estava passant a Londres amb la invasió per part de les classes mitjanes al centre de la ciutat, deixant a la població més marginal fora del que havia estat fins al moment el seu hàbitat natural.

Des de llavors, el terme gentrificació i el fenomen al qual va associat no han parat de córrer com l'escuma. El creixement massiu de les grans ciutats, de forma més o menys ordenada, i els interessos del sector immobiliari i de la construcció, han estat algunes de les claus a les quals els experts apunten per explicar el per què d'aquesta gentrificació generalitzada arreu del món.

Segons el geògraf escocès Neil Smith arriba un moment en el qual —ja sigui per la saturació de les construccions o de l'espai als afores de ciutats, ja sigui per un canvi d'estratègia empresarial— determinades zones degradades de les urbs es converteixen en àrees de potencial econòmic immobiliari enormes i de manera intencionada inversors i promotors impulsen un procés de gentrificació per tal d'aconseguir un rendiment econòmic.

Vallcarca i la afectació que ha patit des de l'any 1975 pel PGM van provocar gairebé 30 anys d'abandonament d'aquest barri per després encetar un pla urbanístic, MPM del 2002, que segellava l'urbanicidi final d'una bona part de la trama arquitectònica característica del barri, i amb ella les xarxes socio-econòmiques i comunitàries que hi existien. A més de l'aparició del conflicte social motivat per les afectacions, la destrucció i l'interès lucratiu privat.

Aquí a Barcelona, la gentrificació fa temps que es fa notar en diferents barris. Malgrat les queixes dels veïns i d'altres ciutadans, barris com el Born, el Raval, el Gòtic o la Barceloneta s'han convertit en els epicentres d'aquest fenomen tan actual a nivell mundial. Sovint, aquest procés es barreja també amb la denominada "turistificació", un concepte que pretén explicar com de forma gradual algunes parts de les ciutats s'omplen massivament de turistes. Una massificació que porta a modificar completament la fisonomia de la zona en clau econòmica, fins al punt d'afavorir l'aparició de bars, clubs i comerços destinats als forasters, fet que provoca també l'encariment exponencial dels preus al barri.

Replantegar el model turístic de Barcelona i la inconveniència per Vallcarca

El Turisme impacta sobre les societats i territoris transformant les xarxes socio-econòmiques, i fins i tot sobre la fisonomia de les poblacions arribant a poder transformar-les segons les necessitats de la indústria turística i el nivell de condescendència política. Aquest desenvolupament turístic tot i ser molt visible no sempre és tan eficient econòmicament en termes redistributius cap a les societats contra les que impacta.

El turisme genera 1 de cada 11 llocs de feina. Roger Sunyer, autor del llibre *Hacia una economía ciudadana*, d'Editorial UOC, il·lustra amb xifres la importància de l'activitat turística al món. El 2030, s'arribarà a 1.800 milions de turistes. Igualment, es refereix a les elevades taxes de creixement d'aquesta activitat a l'Àsia i a la regió del Pacífic, amb uns increments anuals del 5%; als 277 milions de llocs de feina que genera (1 de cada 11), i al pes del turisme dins del PIB, que equival al 9,8% a escala global i al 20% en el cas de la ciutat de Barcelona.

Només el 20% de la població pot viatjar. Sunyer reivindica el turisme com una eina de «lleure, tolerància i intercanvi», però també en subratlla la cara més negativa: el deteriorament del medi ambient i de la biosfera, la redistribució de la riquesa poc equitativa i la repatriació a Occident dels beneficis generats. «De cada euro que el turisme deixa al Carib, aquesta regió només se'n queda 15 cèntims», comenta. A més, denuncia el caràcter elitista del turisme —només és a l'abast del 20% de la població mundial— i el monopoli que hi exerceixen les grans multinacionals.

Les alternatives de desenvolupament econòmic-social, solidàries i cooperatives

El cooperativisme ha de ser l'horitzó de la producció de la ciutat impulsada per moviments socials i administracions. Però què entenem per economia social i solidària? L'economia social i solidària són el conjunt de pràctiques econòmiques (treball cooperatiu, comercialització justa, consum responsable, finances ètiques...) que prioritzen la satisfacció de necessitats respecte al lucre, s'organitzen de manera democràtica i actuen amb compromís social i ambiental.

Sunyer anima les plataformes col·laboratives, les pimes i la ciutadania a assumir més protagonisme dins del sector. «Cal avançar cap a una economia en què l'accent es posi en la redistribució de la riquesa i la capacitat de generar-la», afirma.

En concret, al·ludeix a la posada en marxa de cooperatives, que són vistes per l'expert com una fórmula interessant per a «compartir els mitjans de producció». Malgrat tot, remarca que quan aquestes entitats creixen, els seus beneficis augmenten, però també minva la transparència i les oportunitats de participació, alhora que s'incrementen la jerarquització i les diferències salarials entre els empleats de diverses categories professionals.

«L'enemic del turisme no és només el capitalisme, sinó la dificultat i la incapacitat de construir unes alternatives escalables i consolidables», conclou Sunyer.

Aquestes iniciatives s'encarnen en cooperatives de tota mena (de treball, de consum, de serveis...), societats laborals, associacions i fundacions del camp social, i també en una munió de grups informals. Totes elles, però, comparteixen la primacia de la persona per sobre del capital, la propietat col·lectiva, la gestió democràtica, la implicació en la comunitat, i els valors de solidaritat, igualtat i sostenibilitat. La preocupació per generar i assegurar ocupació de qualitat produint béns i serveis socialment útils és un altre tret diferencial de l'economia social i solidària.

La promoció per part dels governs locals d'aquesta nova forma de fer economia i, sovint també, de fer empresa té un triple efecte beneficiós: genera activitat econòmica d'utilitat social, aprofundeix la participació democràtica

tica de la ciutadania i reforça la cohesió social

Segons el director del Pla estratègic de Turisme de Barcelona, Albert Arias, cal abordar aquestes qüestions amb un enfocament transversal, que involucri les polítiques públiques i l'urbanisme «com a pràctica redistributiva». «S'han d'emprendre nous negocis que siguin imaginatius i que no externalitzin el seu cost a la resta de la societat».

Som davant d'una de les crisis globals més importants que han afectat les societats contemporànies. Aquesta crisi la podem interpretar també com una transició cap a un nou paradigma. Canvien les pautes de treball i de vida, el sistema econòmic i productiu es transforma, alhora que molts conflictes socials i ambientals (entès des de una òptica metropolitana) s'aguditzen.

I per què el cooperativisme? Doncs, perquè primer de tot es un model d'ocupació amb autoestima. És un model que ajuda a la gent a emancipar-se, a trencar les regles del joc, a pensar per si mateixos, i a col·laborar i enriquir-se, no monetàriament, sinó com a persones. És un model democràtic que fa corresponsables a les persones de les decisions de tots els membres de la cooperativa, i que enriqueix tot el que l'envolta

L'empresa cooperativa representa un tipus d'organització que fa seva i assumeix conscientment la tensió pròpia de la modernitat: la cerca de l'equilibri entre valors i eficàcia, entre l'ètica dels fins i l'ètica dels mitjans. És important el què (distribució de la riquesa, ocupació, eficàcia, productivitat, etc.), però també el com (participació, transparència, control democràtic, equitat, propietat col·lectiva, proximitat, etc.).

Desenvolupament associatiu, cultural, comunitari i de gènere

Una de les funcions principals que desenvolupa l'associacionisme, és la realització de propostes per a la millora de la qualitat de vida de la població que comparteix un mateix espai territorial. Això vol dir que aquestes organitzacions treballen des de múltiples àmbits: urbanisme, cultura, salut pública, habitatge, etc. i a mesura que es coneixen o visibilitzen i preocupen aquests temes es van elaborar propostes i endegar accions per a superar les mancances.

A que ens referim? Estem parlant de reconstruir històricament les bases del Desenvolupament Cultural Comunitari per a posar-ho en relació amb el present i les perspectives internacionals. Cal una conciliació entre les polítiques culturals en relació amb l'educació social i una reinterpretació dels vincles entre art, govern local i comunitat.

La cultura molt sovint es tracta de manera segmentada, enlloc de mantenir una aproximació holística, estem perpetuant la mentalitat d'aïllar aquest moment clau del desenvolupament. La cultura hauria de ser inclosa en el marc de "producció" de persones que seran les responsables de les polítiques i del desenvolupament de les polítiques culturals.

La cultura és un factor de desenvolupament de la qualitat de vida, l'economia i el territori.

La cultura ofereix eines com a motor de desenvolupament, la importància de la conservació del patrimoni i el paper de la cooperació cultural en la dinamització d'economies locals i reducció de la pobresa. El patrimoni s'està convertint en el motor més innovador del desenvolupament local.

El professor de Sociologia João Teixeira Lopes (Universitat de Porto) a «Urban crisis : culture and the sustainability of cities» proposa la cultura com a mòbil per a la planificació estratègica i la creació de consens, posant en evidència les estratègies que les ciutats desenvolupen en un context de competitivitat global, abordant la problemàtica partint d'un anàlisi crític de la relació entre «classes, territoris, districtes i indústries creatives» i proposa un model d'usos de la cultura a l'espai públic urbà basat en un concepte alternatiu de democràcia cultural.

Les entitats culturals i socials de Vallcarca tenen una forta tradició de participació en el mainstream del underground cultural de BCN. La principal prova d'això que estem dient ens la proporciona el Youtube que si cliquem al buscador pel nom del barri trobarem principalment esdeveniments culturals de caire underground i/o populars realitzats a Vallcarca.

Darrerament, amb la reformulació o la posada en valor de diferents formes de gestió de serveis, recursos o equipaments, s'ha vist la mancança i la necessitat de començar a compartir nous termes per a velles fórmules, o vells termes per a noves fórmules. Així, doncs, conceptes com el de cogestió, gestió col·laborativa, gestió ciutadana, gestió comunitària o gestió cívica s'intercalen en textos i debats, sovint com a sinònims, per definir el mateix, o altres vegades, com a antònims. Pensem que, més enllà d'una discussió tècnica, definir un projecte d'una o altra forma fa visible la voluntat transformadora que ambiciona i el grau d'autonomia que desitja, o no, i, per tant, implica una posició ideològica i política a l'entorn de la prestació de serveis i, de retruc, també davant el model econòmic dominant i el rol que hi juga l'administració.

L'Administració ha externalitzat molts d'aquests serveis i sectors i es pot identificar una tendència de l'administració a establir un marc normatiu de contractació que fomenta la creació de mercats oligopolistes, és a dir, serveis dominats per un petit nombre de grans empreses o grans entitats socials que duren a terme la prestació de serveis públics i s'està ofegant i expulsant cooperatives i entitats socials, petites i mitjanes, que estan desapareixent. És així com, poc a poc, es va produint un transvasament del control dels recursos públics cap a mans que tenen altres interessos, allunyats de la vetlla pel bé comú i la transformació social.

Per tant, la gestió comunitària és basa en un procés de mobilització social (permanent), en el qual uns actors socials prenen consciència de l'existència d'uns interessos i necessitats comuns i s'organitzen per tal de constituir i sostenir una organització al voltant de l'elaboració i l'aplicació de projectes col·lectius. És per això que suposa la possibilitat de les poblacions de prendre part activa en el procés de transformació de l'entorn, proposa l'autodeterminació en la presa de decisions i la creació d'espais de consens i sobirania. Parteix de l'exercici de conquerir i no ser subsidiari, suposa generar vincles de suport mutu i facilita la creació de subjectes col·lectius i relats compartits, cosa que confereix possibilitats de resistència i capacitat negociadora.

El que ha de primar, doncs, per referir-nos a la gestió comunitària d'un projecte no és l'estatus jurídicolegal de l'espai/servei (okupat, cooperativitzat, de gestió ciutadana...) sinó els valors, objectius i els procediments que vinculen la comunitat de referència en relació amb el projecte i l'entorn.

És a partir d'aquests valors que els models i formes de fer gestió comunitària poden ser diferents i aplicables a diferents àmbits de la política i la gestió pública, com ara equipaments, serveis, obra pública, recursos...

Pel que fa a la gestió d'equipaments, àmbit en el qual s'acumula més experiència i on trobem projectes referents, per exemple, entenem que no tots els projectes de gestió ciutadana (que impliquen la gestió d'un equipament municipal per una entitat) són o pretenen ser projectes de gestió comunitària. Aquesta idea anirà íntimament lligada a la seva forma d'organització i relació amb l'entorn.

Entenem la gestió ciutadana com l'acord entre una entitat i la institució en virtut del qual la primera gestiona uns serveis o recursos de titularitat municipal i la gestió comunitària com la voluntat de gestionar serveis o recursos d'una determinada manera amb uns determinats objectius, procediments i valors, al marge de l'estatus legal de serveis o recursos.

La nostra proposta o aposta -o somni compartit- és que els projectes de gestió ciutadana responguin, en el major número possible, a processos de gestió comunitària, per afavorir l'apoderament de les comunitats, l'autodeterminació i autogestió dels recursos públics. Sempre partint del consens comunitari i els valors socials, cooperatius i solidaris, orientats a la millora de les condicions de vida, posant en el centre l'interès pel bé comú.

Els estudis d'urbanisme i gènere de la dècada dels 90 centren el significat del conjunt de les principals activitats de les persones en l'entorn construït en el concepte de "vida quotidiana". Fins ara tots els continguts de la planificació urbana s'orientaven cap a la idea d'organitzar l'entorn per poder aconseguir una major productivitat i, per tant, un major benestar de la societat. S'associava benestar a productivitat. La manera d'aconseguir una racionalització del territori estava en mans dels "especialistes" (generalment homes).

Però aquesta visió que es pretenia racional d'organitzar les nostres vides ha conduït a un món irracional, injust i desequilibrat, centrat en l'ésser humà de sexe masculí. Tot el que afecta aquella part de la vida que no és “anar a treballar” queda en mans de les dones i és una feina a l'ombra.

Per al planejament de l'entorn físic és necessari considerar els espais urbans com a llocs i recorreguts, és a dir, cal considerar a més dels llocs, els moviments de les persones i els desplaçaments dels vehicles. Així, el marc de vida es considera format per llocs o espais i xarxes viàries per al desplaçament.

L'anàlisi i la presa de consciència de la vida quotidiana per part de moltes expertes (arquitectes, urbanistes, geòlogues, sociòlogues, etc.) ha fet valorar la urgència de posar-la al centre de les accions del planejament urbanístic.

La gestió de la vida quotidiana no es produeix només a l'interior de les parets que conformen l'habitatge, és també un conjunt d'activitats, comportaments, sensacions i experiències que es produeixen a l'espai públic, a l'espai fins ara considerat d'ús masculí.

A finals del segle XIX es va establir un model de planificació del desenvolupament urbà basat en la classificació de les activitats de les famílies i de les seves necessitats, que es disposaven separatament o disgregadament pel territori. Això va donar lloc a la disposició dels usos del sol anomenada zonificació. Aquest recurs va fonamentar el model per al desenvolupament de les ciutats dels països del món occidental i ha perdurat durant tot el segle XX, amb la conseqüent agudització de la separació dels rols de gènere, l'augment de la desigualtat de poder, l'opressió i la destrucció de la cohesió social.

La separació territorial entre els llocs d'habitatge i els centres comercials, els serveis i equipaments, les àrees industrials, els espais de cultura, d'oci i d'esbarjo tenen conseqüències penalitzants específicament per a les dones i, especialment, per a les dones amb criatures.

L'espai i el lloc contribueixen a la construcció de les relacions de gènere. Des del seu significat simbòlic i els missatges de gènere que aquestes transmeten, fins a les exclusions degudes a la violència contra les dones, espais i llocs, reflecteixen les maneres en les que el gènere és construït i entès (Doreen Massey). Per exemple, la limitació de la mobilitat de les dones, segons en quins contextos culturals, és una important forma de subordinació. La limitació de la mobilitat, el confinament en determinats llocs i la manipulació de la identitat es relacionen, i són factors que produeixen les asimetries en l'ús de l'espai.

Planificar amb criteris de gènere

D'una banda, significa posar no només l'home sinó també la dona en posició de centralitat, és a dir, considerar la ciutat no només com a territori de transaccions econòmiques i de desenvolupament, i els ciutadans i ciutadanes com a clients, productors o consumidors, sinó veure la ciutat com a continent d'activitats i de moviments de la població en general, amb totes les seves diversitats d'edat, ètnia, estatus socioeconòmic, salut, sexe o orientació sexual. I veure les ciutadanes i ciutadans com a persones que caminen, i l'espai urbà com un paisatge pel que es circula o es viu durant tot el dia. D'altra banda, significa que si posem al centre també la cura i la gestió de la vida quotidiana, sigui de responsabilitat femenina o masculina, s'han de transformar els espais perquè les dones també tinguin la llibertat d'anar i tornar, amb tranquil·litat i amb la plena sensació de pertinença a tots els llocs.

Les recerques de les expertes i els seminaris i tallers realitzats amb grups de dones han identificat una sèrie de qüestions claus per tractar els àmbits de l'habitatge, la planificació territorial i urbana i el disseny dels espais públics i comunitaris. Qüestions que van des de les dimensions i tipologia dels habitatges fins a noves propostes d'organització dels usos del sòl que incloguin posar al centre les persones que viuen i caminen, la multifuncionalitat dels barris, la proximitat de residència, treball i serveis, prioritzar el transport públic, facilitar

l'orientació, la lectura clara de les rutes, i la llibertat de moviments de les dones, per millorar l'accessibilitat i la seguretat. Les dones també proposem fer una nova gestió del territori que inclogui la incorporació de fragments de natura organitzada als teixits urbans, que controli els abocaments, les aigües i els espais naturals, i planifiqui millor la ubicació dels nous assentaments i els traçats de les noves vies i xarxes de transport públic.

Els moviments de dones proposen models alternatius de ciutadania, que inclouen totes les diversitats, creen noves pràctiques polítiques i instauren noves formes de resistència a través de les mediacions i la creació de noves xarxes.

Les dones reclamen una nova organització espai - temporal per gestionar millor la vida quotidiana i que les seves experiències i punts de vista no es trobin exclosos o invisibilitzats pels que decideixen el desenvolupament de les ciutats.

Les dones reclamen drets de ciutadania, espais de pràctica democràtica, canvis en el procés de planificació per integrar les seves veus, i la creació d'estructures institucionals perquè els governs municipals considerin la perspectiva de gènere de manera transversal.

Com poden les dones transformar la dissimetria dels sexes en l'ús de l'espai? Les dones han de ser les actrius principals de la transformació del territori, han de ser l'element dinàmic i, al mateix temps, equilibrador.

Annex VI: Manifest

-¡Pero fíjese, si esto es lo nuestro! -dijo Picasso- Si estos pinos, estos montes, este mar lejano, este verde y este azul, son Vallcarca. Vallcarca de Barcelona. ¡Nuestra juventud!

Perquè aturar el pla urbanístic de Vallcarca?

El Pla General Metropolità de 1976 (PGM 76), i la seva modificació de l'any 2002 (MPGM 02) que mantenia l'afectació del nucli antic del barri i per tant el procés de degradació i d'enderrocs, és un projecte de remodelació urbanística encara vigent que va ser impulsat ara fa 40 anys per adaptar la ciutat als "nous temps". A Vallcarca allò que ha deixat, un cop que els vials, que eren el pretès argument del Pla, s'han declarat tècnicament innecessaris, ha estat l'enderrocament de quasi la totalitat del nucli antic del barri, la consegüent degradació física, el despoblament progressiu i la confrontació entre veïns. Aquest Pla ha esdevingut un URBANICIDI.

La manera de dur a terme aquest urbanicidi ha estat una fórmula especulativa ara ben coneguda: sobre un territori adequat, en aquest cas Vallcarca, hi ha una afectació urbanística, es deixa degradar, s'expropia i els inversors compren a preus per sota del valor del mercat per a després construir i vendre a preus molt més alts, tot aconseguint uns guanys extraordinaris gràcies a planificacions a conveniència i a costa de la desgràcia de la gent, destrossant el patrimoni i els teixits veïnals, provocant a posteriori l'el·lització i la turistificació que esdevenen noves fonts d'ingressos forjades en la injustícia i la desigualtat.

Construïm un pla urbanístic nou

Aquest Pla obsolet, malalt des de la seva gestació, és avui un ens moribund que ja no té més sentit que l'especulatiu. És el moment de crear un pla urbanístic nou, adequat a la realitat actual, on sigui el veïnat qui decideixi quin model urbanístic de barri i de ciutat vol tenir deixant de banda els interessos particulars. Un pla que promogui la participació comunitària i la integració social, els eixos del qual siguin el respecte del patrimoni, la sostenibilitat energètica i medi ambiental, el desenvolupament laboral i comercial i l'accés a un habitatge digne i assequible.

Perquè la reconstrucció de Vallcarca, exemple fins ara del pitjor que pot donar un planejament urbanístic, esdevingui una oportunitat de futur, un model per a qualsevol barri de qualsevol ciutat de com fer les coses des de baix, des de la cogestió i l'autonomia barrial, demanem d'aturar el Pla urbanístic i construir un de nou.

**Assemblea
de Vallcarca**

—

